

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

*Επιμορφωτικό – υποστηρικτικό υλικό
Πράξη: «Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις δεξιότητες
μέσω εργαστηρίων» (MIS 5092064)*

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ 2014-2020» που συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και
την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο)

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Περιεχόμενα

Παράδειγμα εφαρμογής της μεθοδολογίας υλοποίησης: Εφαρμογή της μεθόδου «Μετασχηματίζουσα μάθηση μέσω της τέχνης»	4
Παράδειγμα εφαρμογής της μεθοδολογίας υλοποίησης: α) «Αντιπαράθεση μέσω επιχειρημάτων (Debate), β) «Έξι καπέλα σκέψης» του De Bono	15
Πίνακας με ενδεικτικές παραπομπές στο ΠΣ Γυμνασίου	23
Πίνακας με ενδεικτικά παραδείγματα και παραπομπή σε δοκιμασμένα προγράμματα της Σχολικής Ζωής και Σχολικών Δραστηριοτήτων	31
Παράρτημα με περιγραφή ενδεικτικών δράσεων	33
Βιβλιογραφία	34

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΔΕΞΙΟΤΗΤΩΝ

ΘΕΜΑΤΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ: ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΜΑΙ ΚΑΙ ΕΝΕΡΓΩ –
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΑΙΣΘΗΣΗ & ΕΥΘΥΝΗ
Δεξιότητες 21ου αιώνα (4cs)

«Ανάπτυξη Δεξιοτήτων 21ου αιώνα (4Cs) στο ΓΥΜΝΑΣΙΟ

Ευφροσύνη Κωσταρά

Παράδειγμα εφαρμογής της μεθοδολογίας υλοποίησης: Εφαρμογή της μεθόδου «Μετασχηματίζουσα μάθηση μέσω της τέχνης»

Ταυτότητα παραδείγματος	
Θεματική Ενότητα: Θεματική Κατηγορία: Υποθεματική:	«Ενδιαφέρομαι & Ενεργώ – Κοινωνική Συναίσθηση & Ευθύνη» «Συμπερίληψη: Αλληλοσεβασμός, διαφορετικότητα» «Στερεότυπα – Διακρίσεις» (ως μέρος Προγράμματος ΣΕΠ)
Τάξη:	Γ΄ Γυμνασίου
Κατηγορίες Δεξιοτήτων που επιδιώκεται να αναπτυχθούν:	«Δεξιότητες μάθησης του 21ου αιώνα» (4cs) «Παραγωγική μάθηση μέσω των τεχνών» «Δεξιότητες ζωής» «Δεξιότητες του νου»
Τίτλος εργαστηρίου:	«Στερεότυπα στο χώρο εργασίας»
Μεθοδολογία:	«Μετασχηματίζουσα μάθηση μέσω της τέχνης»

Συνολική διάρκεια δύο (2) ώρες: Μία (1) διδακτική ώρα στην τάξη, σε συνδυασμό με ασύγχρονη προσέγγιση αυτόνομης μάθησης μίας (1) ώρας ή σε σύνδεση με άλλο διδακτικό αντικείμενο.

Εισαγωγικά στοιχεία

Ακολούθως αναπτύσσεται ενδεικτικό παράδειγμα εφαρμογής της μεθόδου «Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσω της Αισθητικής Εμπειρίας» του Α. Κόκκου (2009α; 2009β; 2011), με ανάλυση της τεχνικής των τεσσάρων φάσεων παρατήρησης που προτείνει ο Perkins (1994), το οποίο μπορεί να αξιοποιηθεί σε Εργαστήριο, που αποτελεί μέρος Προγράμματος για τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό με τίτλο «Στερεότυπα στο χώρο της εργασίας». Η συγκεκριμένη μέθοδος συμβάλλει στην ανάπτυξη δεξιοτήτων, όπως η *κριτική σκέψη*, η *επικοινωνία*, η *συνεργασία*, η *δημιουργικότητα* («Δεξιότητες μάθησης του 21ου αιώνα - 4cs»), αλλά και άλλων δεξιοτήτων, όπως η *ενσυναίσθηση* («Δεξιότητες ζωής») και ο *αναστοχασμός* («Δεξιότητες του νου»), και ενισχύει την *Παραγωγική μάθηση*.

Το περιεχόμενο του προτεινόμενου *Εργαστηρίου* εντάσσεται στην 3η θεματική ενότητα «Συμπερίληψη: Αλληλοσεβασμός, διαφορετικότητα» του θεματικού άξονα «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ – Κοινωνική Συναίσθηση και Ευθύνη» και έχει ως ειδικότερη θεματική τα «φυλετικά στερεότυπα» (ρατσιστικές αντιλήψεις – συμπεριφορές – στάσεις) που εντοπίζονται συχνά στο ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον, καθώς και σε εργασιακούς χώρους. Απευθύνεται σε μαθητές/-τριες της Γ΄ Γυμνασίου και μπορεί να συνδεθεί με το *Πρόγραμμα Σπουδών* της συγκεκριμένης τάξης (π.χ. *Ν. Ε. Γλώσσα, Α.Ε. Γραμματεία, Κοινωνική και Πολιτική Αγωγή, Καλλιτεχνικά*) ή με κάποιο σχετικό Πρόγραμμα για τον Επαγγελματικό Προσανατολισμό (ΣΕΠ).

Σύνδεση με τα Προγράμματα Σπουδών και τη Σχολική Ζωή

Η εφαρμογή των σταδίων της συγκεκριμένης μεθόδου απαιτεί περισσότερο χρόνο από μία (1) διδακτική ώρα, που διατίθεται στο Γυμνάσιο, μπορεί, ωστόσο, να συνδυαστεί με άλλα διδακτικά αντικείμενα και να υλοποιηθεί σε συνέχεια π.χ. ενός μαθήματος της *Νεοελληνικής Γλώσσας, Λογοτεχνίας* ή *Καλλιτεχνικών* ή σε σύνδεση με κάποιο Πρόγραμμα Σχολικών Δραστηριοτήτων, προκειμένου να ολοκληρωθούν όλα τα στάδια, καθώς, βάσει του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου, τα Ε.Δ. «τέμνουν» κάθετα και οριζόντια το πρόγραμμα των

άλλων μαθημάτων και του Ε.Ω.Π. Θα μπορούσε να συνδεθεί υπερ-επιστημονικά και διαθεματικά π.χ. με τα μαθήματα:

- α) της **Νεοελληνικής Γλώσσας**, 3^η Ενότητα: *Είμαστε όλοι ίδιοι. Είμαστε όλοι διαφορετικοί*,
- β) της **Κοινωνικής και Πολιτικής Αγωγής**, Ενοτ. Ι, Κεφ. 6, *Κοινωνικά προβλήματα*, Ενοτ. ΙΙ, Κεφ. 7, *Το άτομο και η πολιτεία*, αναφορικά με την αντιμετώπιση των πολιτών άλλων κρατών που ζουν στην Ελλάδα,
- γ) της **Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας** (Ευριπίδου *Ελένη*, *Έξοδος*, 1^η *Σκηνή*), κατά την επεξεργασία της θεματικής: *Έλληνες και «Βάρβαροι»: Εμείς και οι άλλοι - Στερεότυπες αντιλήψεις*)
- δ) των **Θρησκευτικών**, Θεματική Ενότητα Δ': *Ο σεβασμός του «άλλου» στην Ορθόδοξη παράδοση* και
- ε) των **Καλλιτεχνικών** (Πολιτισμός και Δραστηριότητες), στο πλαίσιο της επεξεργασίας έργων τέχνης.

Παράλληλα, η επεξεργασία του θέματος μπορεί να συνδυαστεί με την υλοποίηση σχετικού Προγράμματος Σχολικών Δραστηριοτήτων, όπως, για παράδειγμα, ενός Πολιτιστικού Προγράμματος με θεματική τις φυλετικές διακρίσεις, το ρατσισμό, τα στερεότυπα κ.ά., ή με κάποιο Πρόγραμμα Επαγγελματικής Σταδιοδρομίας με θεματική τη διαμόρφωση της αυτο-εικόνας - αυτοαντίληψης των μαθητών/-τριών είτε τα σχετικά επαγγέλματα (π.χ. εργαζόμενοι σε δομές φιλοξενίας, εκπαιδευτικοί, ψυχολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί κ.ά.), με στόχο την ανάπτυξη δεξιοτήτων και την αξιοποίησή τους κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο στην πορεία τους για προσωπική, κοινωνική και επαγγελματική ανάπτυξη.

Εισαγωγικό πλαίσιο εργαστηρίου: Σύνδεση στερεοτύπων – «παραδοχών»

Στο πλαίσιο της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης στα σύγχρονα πολυπολιτισμικά σχολεία ή ειδικότερα σε διαπολιτισμικά και σε σχολεία με λειτουργία τάξεων υποδοχής (Τ.Υ.) ΖΕΠ, η επεξεργασία θεμάτων που αφορούν στερεοτυπικές αντιλήψεις ως προς άτομα άλλης εθνικότητας ή φυλής, μετανάστες και πρόσφυγες, συμβάλλει στο μετασχηματισμό δυσλειτουργικών απόψεων αντιμετώπισής τους ως οι «ξένοι», οι «άλλοι». Η υλοποίηση ενός τέτοιου εργαστηρίου είναι ιδιαίτερα χρήσιμη στο πλαίσιο του ΣΕΠ, καθώς η παρουσία φαινομένων ξеноφοβίας και ρατσισμού σε εργασιακούς χώρους αποτελεί συχνό φαινόμενο.

Τα στερεότυπα που δημιουργούνται εντός των κοινωνιών ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ των μελών των κοινωνικών ομάδων. Η φυλή, το φύλο, η θρησκεία, η κοινωνική ομάδα (π.χ. ρομά), η εξωτερική εμφάνιση (π.χ. παχυσαρκία), η εργασιακή κατάσταση (π.χ. άνεργος-εργαζόμενος) μπορούν να θέσουν αυτομάτως ένα άτομο στο περιθώριο του κοινωνικού συνόλου, με αποτέλεσμα τη δημιουργία «δυσλειτουργικών» σχέσεων. Τέτοιου είδους στερεότυπα δύνανται να λειτουργήσουν ως «αποπροσανατολιστικά» (Mezirow et al, 2007), δημιουργώντας το δίλημμα εάν είμαστε αντικειμενικοί και κριτικά στοχαστικοί σε σχέση με τα στερεότυπα της κοινωνίας στην οποία ζούμε ή επηρεαζόμαστε από τις προσωπικές «παραδοχές» που έχουν διαμορφωθεί.

Ένα στερεότυπο που διαπιστώνεται συχνά στις σχέσεις των ανθρώπων, ειδικά σε εργασιακούς χώρους, είναι αυτό της φυλής. Η στάση απέναντι σε ανθρώπους άλλης φυλής τίθεται ως «αποπροσανατολιστικό δίλημμα» στο συγκεκριμένο *Εργαστήριο*, το οποίο θα μπορούσε να επεκταθεί και σε άλλα κριτήρια, π.χ. ως προς το φύλο. Κύρια ερωτήματα που τίθενται είναι κατά πόσο το χρώμα του δέρματος, η φυλή, η μεταναστευτική κατάσταση ενός ατόμου αποτελούν εμπόδιο:

- στην κοινωνική ένταξη και ανέλιξη,
- στις επαγγελματικές επιλογές και στην επαγγελματική εξέλιξη.

➤ **Στόχοι**

A. Σε επίπεδο γνώσεων

Επιδιώκεται οι μαθητές/-τριες:

- ✓ Να αναγνωρίζουν στερεοτυπικές συμπεριφορές που υπάρχουν στην κοινωνία και αναπαράγονται τόσο από τους ίδιους/ίδιες όσο και από συμμαθητές/-τριές τους.
- ✓ Να συγκρίνουν τις διαφορετικές απόψεις των συμμαθητών/-τριών σχετικά με συγκεκριμένες παραδοχές και να τις προσεγγίζουν με γνώμονα την κριτική σκέψη.
- ✓ Να διατυπώνουν κριτικά ερωτήματα, απαλλαγμένοι/-ες από στερεοτυπικές «παραδοχές».

B. Σε επίπεδο δεξιοτήτων:

Επιδιώκεται οι μαθητές/-τριες:

- ✓ Να αναλύουν και να αποκωδικοποιούν τα μηνύματα που υπάρχουν στα έργα τέχνης.
- ✓ Να παράγουν προφορικό ή/και γραπτό λόγο, ως αποτέλεσμα κριτικού στοχασμού.
- ✓ Να ανακαλύπτουν και να μετασχηματίζουν επικρατούσες απόψεις, λόγω στερεοτύπων, κατόπιν ενδοσκόπησης και κριτικού στοχασμού.
- ✓ Να αναπτύξουν δεξιότητες επικοινωνίας και συνεργασίας στο πλαίσιο ομάδας.

➤ **Δεξιότητες που αναπτύσσονται:**

- ✓ Κριτική Σκέψη, επικοινωνία, συνεργασία, δημιουργικότητα (4 cs)
- ✓ Δεξιότητες ενεργού πολίτη, πολιτειότητα, υπευθυνότητα
- ✓ Κοινωνικές Δεξιότητες
- ✓ Ενσυναίσθηση και ευαισθησία
- ✓ Αναστοχασμός
- ✓ Παραγωγικότητα

Ανάπτυξη της μεθόδου

1. Πρώτο στάδιο: Διερεύνηση της ανάγκης για κριτικό στοχασμό

Ο/η εκπαιδευτικός προσπαθεί να διερευνήσει την ανάγκη κριτικής εξέτασης συγκεκριμένων «παραδοχών» των μαθητών γύρω από το θέμα (π.χ. ξενοφοβικές απόψεις για τους μετανάστες ως υπαίτιους για την αύξηση της ανεργίας στην Ελλάδα). Στο στάδιο αυτό συντονίζει την αρχική συζήτηση, ξεκινώντας τη διεργασία κριτικού στοχασμού, προκειμένου οι μαθητές/-τριες να συνειδητοποιήσουν ότι αντιμετωπίζουν ένα «αποπροσανατολιστικό δίλημμα».

Τα βήματα που μπορούν να εφαρμοστούν εδώ είναι:

1. Αρχικά, κάνοντας χρήση της τεχνικής του *καταιγισμού ιδεών* (brainstorming), επιχειρεί ο/η εκπαιδευτικός να εντοπίσει συγκεκριμένες «παραδοχές» των μαθητών/-τριών γύρω από το θέμα. Μπορεί, για παράδειγμα, να ζητηθεί να εκφράσουν τις λέξεις - φράσεις που έρχονται αυθόρμητα στη σκέψη τους στο άκουσμα της λέξης «μετανάστης», τις οποίες καταγράφει στον πίνακα, χωρίς να παρεμβαίνει, διορθώνει ή σχολιάζει.
2. Ακολουθεί ανοιχτή συζήτηση στην ολομέλεια της τάξης βάσει συγκεκριμένων ερωτήσεων, στην οποία ζητά να εκφράσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους. Η συζήτηση μπορεί να έχει ως σημείο αφόρμησης κάποια στοχευμένη δραστηριότητα που έχει επιλεγεί, όπως π.χ. παρακολούθηση ενός σύντομου βίντεο, ένα σύντομο παιχνίδι συνεργασίας, προερχόμενο από το υλικό *Προγραμμάτων* σχετικών με το θέμα («*Κι αν ήσουν εσύ;*», «*Inclusive Schools*» κ.λπ.).

2. Δεύτερο στάδιο: Κατάθεση των απόψεων

Στο δεύτερο στάδιο, οι μαθητές/-τριες καλούνται να καταθέσουν γραπτώς τις απόψεις τους για το θέμα. Δουλεύοντας σε ομάδες, απαντούν σε συγκεκριμένες ερωτήσεις ανοιχτού τύπου, ώστε ο/η εκπαιδευτικός, συγκεντρώνοντας το υλικό, να εντοπίσει τα σημεία των

«παραδοχών» τους. Η καταγραφή αυτή των απόψεων θα είναι χρήσιμη στο τελευταίο στάδιο, όπου θα συγκριθούν με αυτές που θα προκύψουν από τη μετασχηματιστική διαδικασία. Μπορεί, για παράδειγμα, να ζητηθεί να καταγράψουν σε 2-3 ομάδες τις απόψεις τους γύρω από το θέμα: «Τι σημαίνει για εμάς ένας ξένος που ζει στη γειτονιά μας» (βλ. Κόκκος, 2011: εργαστήριο Μ. Καγιαβή). Αναμένεται ποικιλία απαντήσεων, και θετικών (π.χ. ότι δεν δημιουργούν πρόβλημα, έχουν έρθει για να εργαστούν, μπορεί να είναι οικογενειάρχες κ.λπ.) και αρνητικών (π.χ. μπορεί να δημιουργήσουν προβλήματα, κλοπές, φόνους, μας παίρνουν τις δουλειές κ.λπ.)

3. Τρίτο στάδιο: Προσδιορισμός των υποθεμάτων και των κριτικών ερωτημάτων

Σε αυτό το στάδιο θα προκύψουν τα υποθέματα και τα κριτικά ερωτήματα προς διερεύνηση. Εκπαιδευτικός και μαθητές/-τριες μελετούν τις απόψεις που κατατέθηκαν, γίνεται ιεράρχησή τους, συναποφασίζουν ποιες από αυτές θα τεθούν σε κριτική επεξεργασία και συνδιαμορφώνουν τα κριτικά ερωτήματα που θα τους απασχολήσουν κατά την ακόλουθη επεξεργασία των έργων τέχνης. Ειδικότερα, τα μέλη κάθε ομάδας συμφωνούν στα 2 ή 3 κριτικά ερωτήματα που θεωρούν ότι χρειάζονται διερεύνηση, τα οποία παρουσιάζονται από εκπρόσωπο κάθε ομάδας στην ολομέλεια. Στη συζήτηση που ακολουθεί ομαδοποιούνται και η ολομέλεια καταλήγει στα 2 – 3 επικρατέστερα. Τα κριτικά ερωτήματα που θα μπορούσαν να διαμορφωθούν εδώ είναι:

- α. Οι μετανάστες αποτελούν απειλή για την καθημερινή ζωή μας;
- β. Σε ποιο βαθμό μπορούμε να καταλάβουμε τον τρόπο που σκέφτεται και αισθάνεται ένας μετανάστης;

4. Τέταρτο στάδιο: Επιλογή των έργων τέχνης

Ο/η εκπαιδευτικός προτείνει στην ομάδα συγκεκριμένα έργα τέχνης. Για παράδειγμα, μπορούν να δοθούν για επεξεργασία από τους μαθητές:

- ❖ ο πίνακας *Racism/Incident at Little Rock* (Domingo Ulloa, 1957),
- ❖ ο πίνακας *New Kids in the Neighborhood* (Norman Rockwell, 1967),
- ❖ το «Ποίημα ανώνυμου παιδιού από την Αφρική» (προτάθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη ως το καλύτερο ποίημα του 2006),
- ❖ το ποίημα από το βιβλίο *Στην κοιλάδα με τους ροδώνες* του Νίκου Εγγονόπουλου (1978),

ενώ μπορούν να προταθούν για επεξεργασία σε μεταγενέστερο χρόνο στο σπίτι:

- ❖ οι ταινίες «Μάντεψε ποιος θα έρθει το βράδυ» (*Guess Who's Coming to Dinner*, 1967) και «Οι Υπηρέτριες» (*The Help*, 2011) και
- ❖ τα βιβλία Παιδικής Λογοτεχνίας «Σκληρό καρύδι» της Ελένης Σβορώνου (2015) και «Η τελευταία μαύρη γάτα» του Ευγένιου Τριβιζά (2012)

ή οποιαδήποτε άλλα κατά την κρίση του/της εκπαιδευτικού. Οι μαθητές επιλέγουν μεταξύ των προτεινόμενων έργων, εκείνο ή εκείνα που θα αποτελέσουν έναυσμα για την κριτική επεξεργασία του εξεταζόμενου θέματος. Με την ολοκλήρωση του συγκεκριμένου σταδίου θα δημιουργηθεί ένας πίνακας της ακόλουθης μορφής:

Συσχετισμός των έργων τέχνης με τα κριτικά ερωτήματα

	ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ	ΚΡΙΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ	
		A	B
1.	<i>Racism/Incident at Little Rock</i> (Domingo Ulloa)	✓	✓
2.	<i>New Kids in the Neighborhood</i> (Norman Rockwell)	✓	✓
3.	<i>Ποίημα ανώνυμου παιδιού από την Αφρική</i>		✓
4.	<i>Στην κοιλάδα με τους ροδώνες</i> (Ν. Εγγονόπουλος)		✓

5. Πέμπτο στάδιο: Κριτικός στοχασμός μέσω της αισθητικής εμπειρίας

Στο στάδιο αυτό ενεργοποιείται ο κριτικός στοχασμός μέσα από την επεξεργασία των έργων τέχνης. Το έργο ή τα έργα που θα επιλεγούν μπορούν να συζητηθούν είτε ανά ομάδες και να παρουσιαστούν ακολούθως τα συμπεράσματα στην ολομέλεια είτε από το σύνολο της τάξης, με τον/την εκπαιδευτικό σε ρόλο συντονιστή/-τριας. Στο τέλος του σταδίου αυτού γίνεται σύνδεση των κριτικών ερωτημάτων με τη διεργασία παρατήρησης που προηγήθηκε, ώστε να απαντηθούν.

Ας πάρουμε ως παράδειγμα τον πίνακα *Racism/Incident at Little Rock*.

Racism/Incident at Little Rock (Domingo Ulloa, 1957)

Για την επεξεργασία του προτείνεται χρήση του μοντέλου **Perkins**, των τεσσάρων φάσεων παρατήρησης (Γιωτόπουλος, 2016):

✓ 1^η φάση: Αρχική παρατήρηση

Οι μαθητές/-τριες παρατηρούν προσεκτικά τον πίνακα *Racism/Incident at Little Rock* του Domingo Ulloa, χωρίς να σχολιάζουν. Δίνεται χρόνος από τον/την εκπαιδευτικό για παρατήρηση χωρίς βιασύνη.

Ενδεικτικές ερωτήσεις που μπορούν να γίνουν:

Τι βλέπετε; Τι σας κινεί το ενδιαφέρον; Τι σας κάνει να αναρωτιέστε; Σας θυμίζει κάτι το έργο τέχνης; Κλείστε τα μάτια για λίγα δευτερόλεπτα. Καθαρίστε τις σκέψεις σας. Ανοίξτε τα και παρατηρήστε εκ νέου το έργο τέχνης. Παρατηρείτε τώρα κάτι καινούριο;

Οι μαθητές/-τριες καλούνται να εκφράσουν τις πρώτες παρατηρήσεις τους για το έργο που βλέπουν χωρίς να μπουν στη διαδικασία ερμηνείας, ενώ ο εκπαιδευτικός δεν επιλύει απορίες ούτε δίνει περαιτέρω πληροφορίες γι' αυτό. Οι απαντήσεις μπορούν να σημειωθούν στον πίνακα (ή σε μεγάλο χαρτί στον τοίχο).

Συνοπτικά τα βήματα της 1^η φάσης είναι:

- **1^ο βήμα:** Αυθόρμητη παρατήρηση:

Οι μαθητές/-τριες παρατηρούν προσεκτικά τον πίνακα χωρίς να σχολιάζουν.

- **2^ο βήμα:** Έκφραση των πρώτων παρατηρήσεων:

Εκφράζονται οι πρώτες γνώμες και απόψεις, περιγραφικής κυρίως μορφής.

- **3^ο βήμα:** Έκφραση των πρώτων ερωτημάτων:

Διατυπώνονται ερωτήματα σχετικά με απορίες που τους προξενεί το έργο, π.χ. *Πού κοιτάζουν τα πρόσωπα; Ποιον κοιτάζουν; Πού πηγαίνουν; Από πού έρχεται το φως; Τι μπορεί να είναι οι λευκές τρομαχτικές μορφές στο βάθος; κ.ά.*

- **4^ο βήμα:** Εντοπισμός του κεντρικού ερωτήματος:

Η ομάδα εστιάζει στο βασικότερο σημείο, κατά την κρίση της, και διατυπώνεται ένα κεντρικό ερώτημα, π.χ. *Τι σημαίνει το βλέμμα του κοριτσιού;*

✓ 2^η φάση: Ανοιχτή – Ευρεία παρατήρηση

Οι μαθητές/-τριες καλούνται να παρατηρήσουν σε βάθος το έργο, με πιο διεισδυτική και δημιουργική ματιά, και να εκφράσουν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους σχετικά με τα στοιχεία που τους εντυπωσιάζουν ή τα βρίσκουν υπερβολικά. Ενδεικτικές ερωτήσεις που μπορούν να γίνουν:

Παρατηρήστε πιο προσεκτικά. Υπάρχει κάτι που σας εντυπωσιάζει περισσότερο; Κάτι που σας παραξενεύει; Συνεχίστε την παρατήρηση, ανακαλύψτε νέα στοιχεία. Υπάρχει ένα «γεγονός» ή μια «ιστορία» που δεν είχατε δει πριν; Υπάρχουν εκπλήξεις στο έργο; Κάποιο στοιχείο - «κλειδί»; Αναζητήστε το «μήνυμα» του έργου και πιθανούς συμβολισμούς.

Συνοπτικά τα βήματα της 2^η φάσης είναι:

- **1^ο βήμα:** Διέγερση της προσοχής:

Τι συμβαίνει στον πίνακα; Ποια ιστορία περιέχει;

- **2^ο βήμα:** Αναζήτηση της ψυχικής διάθεσης:

Έκφραση συναισθημάτων που σχετίζονται με το έργο, π.χ. Πώς σας φαίνεται το κορίτσι στο κέντρο; Τι μπορεί να νιώθει; Τι μπορεί να νιώθουν τα άλλα άτομα της παρέας;

- **3^ο βήμα:** Αναζήτηση εκπλήξεων:

Προσεκτική εξέταση του πίνακα, εντοπισμός παράξενων αντικειμένων, χρωματικών συνδυασμών, στοιχείων που μέχρι τώρα δεν είχαν προσεχτεί. Αναζητείται κάποιο στοιχείο ικανό να πυροδοτήσει τον κριτικό στοχασμό.

✓ 3^η φάση: Περιπετειώδης και εις βάθος παρατήρηση

Στην τρίτη φάση οι μαθητές/-τριες καλούνται να εμβαθύνουν ακόμα περισσότερο, να εκφράσουν συναισθήματα, να εστιάσουν στα σημεία που τους εκπλήσσουν, να αναζητήσουν επιμέρους πτυχές, να προσπαθήσουν να δώσουν απαντήσεις στα ερωτήματά τους, να οδηγηθούν σε συμπεράσματα και να διαπιστώσουν τα βαθύτερα νοήματα που κρύβει το εικαστικό έργο, λειτουργώντας κριτικά. Απαντούν σε ερωτήσεις, όπως:

Επιστρέψτε σε κάτι που σας εξέπληξε: Υπάρχει κάποιο μήνυμα; Διατυπώστε ερωτήσεις που γεννιούνται και πιθανές ερμηνείες. Ποια από τα στοιχεία του έργου (τεχνικά ή θεματικά) προσδίδουν σημασίες - βαρύτητες;

Ο/η εκπαιδευτικός δίνει πιο συγκεκριμένα στοιχεία για το έργο και τον καλλιτέχνη (τίτλος, χρονολογία, ιστορικό, τεχνοτροπία κ.λπ.). Για παράδειγμα, μπορεί να αναφέρει ότι ο Ulloa ζωγράφησε το 1957 τον πίνακα, εμπνεόμενος από γεγονότα που έλαβαν χώρα την ίδια χρονιά στο Λύκειο Little Rock της πολιτείας του Arkansas, όταν ένα ομοσπονδιακό δικαστήριο διέταξε να τηρηθεί η απόφαση του Διοικητικού Συμβουλίου του Ανώτατου Δικαστηρίου των ΗΠΑ, η οποία απαγόρευσε τον φυλετικό διαχωρισμό στα δημόσια σχολεία της Αμερικής. Ο Orval Faubus, κυβερνήτης της πολιτείας, και οι συνεργάτες του αμφισβήτησαν την απόφαση του δικαστηρίου, καλώντας στρατιώτες της Εθνικής Φρουράς να εμποδίσουν τους Αφροαμερικανούς μαθητές να εισέλθουν σε «λευκά» σχολεία. Όταν εννέα μαύροι μαθητές προσπάθησαν στις 23 Σεπτεμβρίου 1957 να μπουν στο Λύκειο Little Rock, χιλιάδες εξοργισμένοι λευκοί τους επιτέθηκαν με πέτρες και γροθιές.

Βάσει της εμπειρίας των προηγούμενων φάσεων και των νέων πληροφοριών οι μαθητές/-τριες καλούνται να στοχαστούν κριτικά ως προς τις ιδέες και τα μηνύματα που αναδύονται από το έργο.

Συνοπτικά τα βήματα της 3^η φάσης είναι:

- **1^ο βήμα:** Επάνοδος στις εκπλήξεις και προσπάθεια ερμηνείας τους:

Γίνεται προσπάθεια απόδοσης συμβολισμών σε στοιχεία του έργου, νέου νοήματος, νέας ερμηνείας.

- **2^ο βήμα:** Επάνοδος στο αρχικό κεντρικό ερώτημα:

Ανακάλυψη νοηματοδοτήσεων, για παράδειγμα γύρω από το βλέμμα του κοριτσιού για απόδοση έγκυρων ερμηνειών του έργου.

- **3^ο βήμα:** Επεξεργασία των κριτικών ερωτημάτων που συνδέονται με το έργο:

Όσο προχωράει η διεργασία οι συμμετέχοντες «κατακτούν οριζόντιες ικανότητες: μαθαίνουν να παρατηρούν, να σκέφτονται ολιστικά, να αξιοποιούν τις τέχνες για να ερμηνεύουν βαθύτερα την πραγματικότητα

✓ 4^η φάση: Ανασκόπηση της διεργασίας

Στην τελευταία φάση το έργο προσεγγίζεται ολιστικά και ενεργοποιείται ο κριτικός στοχασμός μέσα από το συσχετισμό των κριτικών ερωτημάτων με την ανάλυση του υπό εξέταση έργου τέχνης. Η διάρκεια και το περιεχόμενο αυτής της φάσης ποικίλλει ανάλογα με τη στόχευση και μπορεί να αφορά σε παραγωγή γραπτού λόγου, συζήτηση ή δραματοποίηση (Μέγα, 2011).

6. Έκτο στάδιο: Κριτικός αναστοχασμός

Στο τελευταίο στάδιο οι μαθητές/-τριες στις αρχικές ομάδες απαντούν ξανά γραπτώς την αρχική ερώτηση «*Τι σημαίνει για εμάς ένας ξένος που ζει στη γειτονιά μας;*» και οι απαντήσεις συγκρίνονται με τις αρχικές «παραδοχές» που είχαν διατυπωθεί για το θέμα πριν την επεξεργασία των έργων τέχνης και την αξιοποίηση της αισθητικής εμπειρίας. Τέλος, πραγματοποιείται κριτική ανασκόπηση όλων των προηγούμενων βημάτων. Τα κείμενα που παρήγαγε κάθε ομάδα, οι τυχόν αλλαγές που σημειώθηκαν και οι τελικές σκέψεις που προέκυψαν μέσα από τη σύνθεση καταγράφονται και αναρτώνται στην αίθουσα.

Η δραστηριότητα αυτή παραγωγής λόγου μπορεί να υλοποιηθεί ασύγχρονα από τους μαθητές/-τριες και να παρουσιαστεί στο μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας.

Αξιολόγηση

Στην ουσία, το τελευταίο στάδιο της μεθόδου συνιστά και μια μορφή **αξιολόγησης** της επίτευξης του στόχου του εργαστηρίου, καθώς μέσα από τα παραγόμενα κείμενα και τη σύγκρισή τους με τα αρχικά διαπιστώνονται τυχόν αλλαγές ή μετακινήσεις από τις αρχικές «παραδοχές». Επίσης, οι ομάδες μπορούν να κάνουν ένα μεγάλο κολάζ, στο οποίο να ενσωματωθούν όλες οι απόψεις που κατατέθηκαν, ατομικές, ομαδικές, της ολομέλειας, ώστε να χαρτογραφηθεί η εμπειρία της μετασχηματίζουσας μάθησης μέσα από τα συγκεκριμένα έργα τέχνης. Τα κείμενα που παρήχθησαν, είτε ατομικά είτε ομαδικά (σε αντίγραφο με τα ονόματα όλων των συμμετεχόντων), τοποθετούνται στο **φάκελο εργασιών του/της μαθητή/-τριας (portfolio)**.

Ο/η εκπαιδευτικός στη διάρκεια όλης της διαδικασίας εφαρμόζει την τεχνική της **παρατήρησης (observation)**, συμπληρώνοντας σχετική «Κλείδα Παρατήρησης» ή τηρώντας σχετικό **ημερολόγιο (diary)** ή γενικότερα καταγράφοντας με όποιο άλλο μέσο θεωρεί προσφορότερο τις εμπλουτισμένες απόψεις των μαθητών/-τριών, που διατυπώθηκαν μετά την ολοκλήρωση της διαδικασίας, καθώς και δεξιότητες που αποκτήθηκαν.

Η τήρηση του ημερολογίου αποτελεί σημαντικό εργαλείο αυτοαξιολόγησης και για το/τη μαθητή/-τρια, καθώς συνιστά πολύτιμο βοήθημα μάθησης και μεταγνώσης που παρέχει δυνατότητες ανατροφοδότησης και βελτίωσης. Σε αυτό ο/η μαθητής/-τρια μπορεί να αποτυπώσει:

- τις τεχνικές-μέσα-εργαλεία που αξιοποίησε, προκειμένου να φέρει εις πέρας τις δραστηριότητες που κλήθηκε να εκπονήσει,
- τα προβλήματα-δυσκολίες που αντιμετώπισε (π.χ. ερωτήσεις / έννοιες / διαδικασίες που τον δυσκόλεψαν στην κατανόησή τους και πώς αντιμετωπίστηκαν),
- τις γνωσιακές συγκρούσεις που οδήγησαν στην κατανόηση τυχόν λανθασμένων αρχικών «παραδοχών» (π.χ. καταγραφή λανθασμένων εκτιμήσεων που προϋπήρχαν, καθώς επίσης και του τρόπου με τον οποίο έγιναν αντιληπτές),
- τους αναστοχασμούς που πραγματοποίησε κατά τη διάρκεια της διαδικασίας,
- την αποτίμηση των γνώσεων ή και των δεξιοτήτων που απέκτησε.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Α. ΕΡΓΑ ΤΕΧΝΗΣ

1. Πίνακας *Racism/Incident at Little Rock* του Domingo Ulloa

Racism/Incident at Little Rock (Domingo Ulloa, 1957)

2. Ποίημα ανώνυμου παιδιού από την Αφρική (προτάθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη ως το καλύτερο ποίημα του 2006)

Όταν γεννιέμαι, είμαι μαύρος
 Όταν μεγαλώσω, είμαι μαύρος
 Όταν κάθομαι στον ήλιο, είμαι μαύρος
 Όταν φοβάμαι, είμαι μαύρος
 Όταν αρρωσταίνω, είμαι μαύρος
 Κι όταν πεθαίνω, ακόμα είμαι μαύρος
 Κι εσύ λευκέ άνθρωπε
 Όταν γεννιέσαι, είσαι ροζ
 Όταν μεγαλώνεις, γίνεσαι λευκός
 Όταν κάθεις στον ήλιο, γίνεσαι κόκκινος
 Όταν κρυώνεις, γίνεσαι μπλε
 Όταν φοβάσαι, γίνεσαι κίτρινος
 Όταν αρρωσταίνεις, γίνεσαι πράσινος
 Κι όταν πεθαίνεις, γίνεσαι γκρι
 Και αποκαλείς εμένα έγχρωμο...

3. Από το ποίημα *Στην κοιλάδα με τους ροδώνες* του Νίκου Εγγονόπουλου

«Αλήθεια -των αδυνάτων αδύνατο
 ποτές δεν εκατάφερα να καταλάβω /
 αυτά τα όντα που δεν βλέπουνε
 το τερατώδες κοινό γνώρισμα τ' ανθρώπου /
 το εφήμερο της παράλογης ζωής του
 κι ανακαλύπτουνε διαφορές
 γιομάτοι μίσος διαφορές
 σε χρώμα δέρματος /φυλή / θρησκεία»

Β. ΡΟΥΜΠΡΙΚΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Παρατίθενται:

- 1) Φύλλο Αυτο-αξιολόγησης μαθητή/τριας,
- 2) Φύλλο Ετερο-αξιολόγησης συμμαθητών/τριών
- 3) Κλείδα Παρατήρησης εκπαιδευτικού

που αφορούν στο παράδειγμα του debate για τη μετανάστευση:

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΦΥΛΛΟ ΑΥΤΟ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ					
«Μετασηματιζουσα μάθηση μέσα από την τέχνη» στο θέμα των στερεοτύπων / διακρίσεων	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Δεξιότητες
Κατάλαβα ότι υπάρχουν στερεοτυπικές συμπεριφορές και διακρίσεις στην κοινωνία, που συχνά αναπαράγονται από εμάς τους ίδιους.					Γνωστικές, Κριτική σκέψη
Μπορώ να εξηγήσω σε συμμαθητές και φίλους τον αντίκτυπο των στερεοτυπικών συμπεριφορών για τα άτομα που τις δέχονται και την κοινωνία που τις δημιουργεί.					Κριτική Σκέψη Επικοινωνία
Είμαι σε θέση να συναισθανθώ πώς μπορεί να αισθάνονται τα άτομα που δέχονται ρατσιστική συμπεριφορά.					Ενσυναίσθηση
Συμφωνώ με τα ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση των παιδιών μεταναστών που ζουν στη χώρα μας.					Ενεργός πολιτειότητα Υπευθυνότητα
Μπορώ να παρατηρήσω σε βάθος ένα έργο τέχνης, να το απολαύσω, να εντοπίσω, να αναλύσω και να αποκωδικοποιήσω τα μηνύματά του.					Ρουτίνες σκέψης Αναστοχασμός Παρατηρητικότητα
Μπορώ να παράγω προφορικό ή/και γραπτό λόγο, ως αποτέλεσμα κριτικού στοχασμού πάνω σε κάποιο θέμα.					Δημιουργικότητα
Μπορώ να αναπτύξω με πληρότητα τα επιχειρήματά μου και να παρουσιάσω τις θέσεις μου.					Κριτική σκέψη Επικοινωνία
Έχω καλές σχέσεις και μπορώ να συνεργαστώ με τους συμμαθητές/-τριές μου στην ομάδα.					Συνεργασία
Συμβάλλω στην ομαδική εργασία στο βαθμό που μου αναλογεί ανάλογα με το ρόλο που έχω αναλάβει ή περισσότερο.					Συνεργασία
Ενθαρρύνω συχνά την υπόλοιπη ομάδα να ολοκληρώσουμε το έργο που αναλάβαμε.					Συνεργασία

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΦΥΛΛΟ ΕΤΕΡΟ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

«Μετασχηματίζουσα μάθηση μέσα από την τέχνη» στο θέμα των στερεοτύπων / διακρίσεων	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Δεξιότητες
Ο/η... κατάλαβε ότι υπάρχουν στερεοτυπικές συμπεριφορές και διακρίσεις στην κοινωνία, που συχνά αναπαράγονται από εμάς τους ίδιους.					Γνωστικές, Κριτική σκέψη
Ο/η... μπορεί να εξηγήσει σε συμμαθητές και φίλους τον αντίκτυπο των στερεοτυπικών συμπεριφορών για τα άτομα που τις δέχονται και την κοινωνία που τις δημιουργεί.					Κριτική Σκέψη Επικοινωνία
Ο/η... είναι σε θέση να συναισθανθεί πώς μπορεί να αισθάνονται όσοι δέχονται ρατσιστική συμπεριφορά.					Ενσυναίσθηση
Ο/η... συμφωνεί με τα ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση των παιδιών μεταναστών που ζουν στη χώρα μας.					Ενεργός πολιτειότητα Υπευθυνότητα
Ο/η... μπορεί να παρατηρήσει σε βάθος ένα έργο τέχνης, να το απολαύσει, να εντοπίσει, να αναλύσει και να αποκωδικοποιήσει τα μηνύματά του.					Ρουτίνες σκέψης Αναστοχασμός Παρατηρητικότητα
Ο/η... μπορεί να παράγει προφορικό ή/και γραπτό λόγο, ως αποτέλεσμα κριτικού στοχασμού πάνω σε κάποιο θέμα.					Δημιουργικότητα
Ο/η... μπορεί να αναπτύξω με πληρότητα τα επιχειρήματά μου και να παρουσιάσω τις θέσεις μου.					Κριτική σκέψη Επικοινωνία
Ο/η... έχει καλές σχέσεις και μπορεί να συνεργαστεί με τους συμμαθητές/-τριές του στην ομάδα.					Συνεργασία
Ο/η... συμβάλλει στην ομαδική εργασία στο βαθμό που του αναλογεί ανάλογα με το ρόλο που έχει αναλάβει ή περισσότερο.					Συνεργασία
Ο/η... ενθαρρύνει συχνά την υπόλοιπη ομάδα να ολοκληρώσουν το έργο που ανέλαβαν.					Συνεργασία

Ενδεικτική κλείδα παρατήρησης εκπαιδευτικού

Εφαρμογή της «Μετασχηματίζουσας μάθησης μέσα από την τέχνη» στο θέμα των στερεοτύπων/ διακρίσεων

Ομάδα Α	Μαθητής 1				Μαθητής 2				Μαθητής 3			
	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ
Συμμετέχει στη δραστηριότητα;												
Συνεργάζεται με τα άλλα μέλη της ομάδας;												
Αναπτύσσει τεκμηριωμένη και σωστή επιχειρηματολογία;												
Μπορεί να εκφράζει με πληρότητα και επάρκεια τις σκέψεις του για το θέμα;												
Οι ιδέες του είναι καινοτόμες και έχουν πρωτοτυπία;												
Κάνει ερωτήσεις που δείχνουν ότι έχει κατανοήσει τις θέσεις των άλλων;												
Παρουσιάζει σωστά στην ολομέλεια το έργο της ομάδας;												
Ακούει με προσοχή απόψεις, προτάσεις, παρατηρήσεις των συμμαθητών του;												

Παράδειγμα εφαρμογής της μεθοδολογίας υλοποίησης: α) «Αντιπαράθεση μέσω επιχειρημάτων (Debate), β) «Έξι καπέλα σκέψης» του De Bono

Ταυτότητα παραδείγματος	
Θεματική Ενότητα:	«Ενδιαφέρομαι & Ενεργώ – Κοινωνική Συναίσθηση & Ευθύνη»
Θεματική Κατηγορία:	«Εθελοντισμός - Διαμεσολάβηση»
Υπο-θεματική:	«Μετανάστευση – Προσφυγιά»
Τάξη:	Β΄ Γυμνασίου
Κατηγορίες Δεξιοτήτων που επιδιώκεται να αναπτυχθούν:	«Δεξιότητες μάθησης του 21ου αιώνα» (4cs) «Δεξιότητες ζωής» «Δεξιότητες του νου»
Τίτλος εργαστηρίου:	«Εμείς και οι... “άλλοι”»
Μεθοδολογία / τεχνικές	α) Αντιπαράθεση μέσω επιχειρημάτων (Debate), β) «Έξι καπέλα σκέψης» του De Bono

Εισαγωγικά στοιχεία

Ακολούθως παρουσιάζεται ένα παράδειγμα εφαρμογής α) της «αντιπαράθεσης μέσω επιχειρημάτων» (debate) και β) των «έξι καπέλων σκέψης» του De Bono, που μπορούν να αξιοποιηθούν σε *Εργαστήριο* με θέμα την «αντιμετώπιση των μεταναστών – προσφύγων», το οποίο αποτελεί μέρος ευρύτερου *Προγράμματος* για τον εθελοντισμό με στόχευση την ευαισθητοποίηση των μαθητών/τριών για την ανάληψη σχετικών δράσεων εντός της σχολικής κοινότητας ή και ευρύτερα σε συνεργασία με διάφορους φορείς (άνοιγμα σχολείου στην τοπική κοινωνία).

Η αξιοποίηση των δύο συγκεκριμένων τεχνικών (*debate - 6 καπέλα σκέψης*) συμβάλλει στην ανάπτυξη της *κριτικής σκέψης*, της *επικοινωνίας*, της *συνεργασίας* και της *δημιουργικότητας* («Δεξιότητες Μάθησης του 21ου αιώνα - 4cs»), αλλά και άλλων δεξιοτήτων, όπως η *ενσυναίσθηση* («Δεξιότητες ζωής») και η *πλάγια σκέψη* («Δεξιότητες του νου»). Ως διδακτικές πρακτικές αποτελούν και οι δύο συνεργατικές μορφές μάθησης που εστιάζουν στην ανάπτυξη επιχειρηματολογίας σε συγκεκριμένο πλαίσιο και ενδείκνυνται για την επεξεργασία θεμάτων, για τα οποία υπάρχουν διφορούμενες ή αντιτιθέμενες απόψεις (βλ. θεωρητικό πλαίσιο).

Οι δύο τεχνικές μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε διάφορα εργαστήρια, όπου η μεθοδολογία της «αντιπαράθεσης απόψεων» και της «ανάπτυξης επιχειρημάτων σε συγκεκριμένες συνθήκες» κρίνεται κατάλληλη. Πηγή έμπνευσης του συγκεκριμένου παραδείγματος αποτέλεσαν δραστηριότητες από το υλικό του Προγράμματος [Raising Equality And Cultural Tolerance - REACT](#) (α) για το debate: «Σπάζοντας τα στερεότυπα», σ. 51-54, β) για τα έξι καπέλα σκέψης: «Εγώ ως μετανάστης – Προοπτική της άλλης πλευράς», σ. 34-37). Από τις προτεινόμενες αρχικές δραστηριότητες για την ευαισθητοποίηση των μαθητών/-τριών (*καταιγισμός ιδεών*, *σύντομο παιχνίδι συνεργασίας*) ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει εκείνες που εξυπηρετούν καλύτερα τους στόχους και τα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα που έχει θέσει.

Σύνδεση με τα Προγράμματα Σπουδών και τη Σχολική Ζωή

Το περιεχόμενο του προτεινόμενου *Εργαστηρίου* εντάσσεται στη 2η θεματική κατηγορία «Εθελοντισμός – Διαμεσολάβηση» της θεματικής ενότητας «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ – Κοινωνική Συναίσθηση και Ευθύνη» και απευθύνεται σε μαθητές/-τριες της Β΄ Γυμνασίου. Μπορεί να συνδεθεί με το *Πρόγραμμα Σπουδών* της συγκεκριμένης τάξης (π.χ. *N.E. Γλώσσα, Λογοτεχνία, Οικιακή Οικονομία, Θρησκευτικά*) ή με κάποιο *Πρόγραμμα Σχολικών*

Δραστηριοτήτων, ενώ μπορούν να αξιοποιηθούν σε αυτό δραστηριότητες από σχετικά Προγράμματα διαφόρων φορέων που βρίσκονται ανηρτημένα στην [Πλατφόρμα 21+ του ΙΕΠ](#).

Ειδικότερα, βάσει του ισχύοντος θεσμικού πλαισίου, σύμφωνα με το οποίο τα Ε.Δ. «τέμνουν» κάθετα και οριζόντια το πρόγραμμα των άλλων μαθημάτων και του Ε.Ω.Π., η επεξεργασία του θέματος θα μπορούσε να συνδυαστεί υπερ-επιστημονικά και διαθεματικά με τα μαθήματα:

α) της **Νεοελληνικής Λογοτεχνίας**, Ενότητα: *Αποδημία μετανάστευση* (ενδεικτικά κείμενα: Ηλία Βενέζη: *Η επιστροφή του Αντρέα*, Μπ. Μπρέχτ: Για τον όρο «μετανάστες»),

β) της **Νεοελληνικής Γλώσσας** (3^η Ενότητα: *Φίλοι για πάντα*, 7^η Ενότητα: *Βιώνοντας προβλήματα της καθημερινής ζωής*, 8^η Ενότητα: *Συζητώντας για σύγχρονα κοινωνικά θέματα*),

γ) των **Θρησκευτικών** (Β' Θεματική Ενότητα: σύνδεση ιεραποστολικής δράσης Απ. Παύλου με το θέμα του εθελοντισμού),

δ) της **Οικιακής Οικονομίας** (2.2. «Διαχείριση ανθρωπίνων πόρων», 9. «Πρώτες βοήθειες»: σύνδεση εννοιών και με το θέμα του εθελοντισμού).

Για το συγκεκριμένο θέμα (*μετανάστευση – προσφυγιά*) υπάρχει πλούσιο υλικό σε Εκπαιδευτικά Προγράμματα διαφόρων φορέων στην [Πλατφόρμα 21+ του ΙΕΠ](#) (π.χ. «[Κι αν ήσουν εσύ](#)», «[Μετανάστευση \(Forced Silence\)](#)», «[Raising Equality And Cultural Tolerance - REACT](#)» κ.ά.). Η επεξεργασία του θέματος μέσα από ένα *Πρόγραμμα για τον εθελοντισμό* με στοχευμένες δραστηριότητες, ιδέες για τις οποίες ο εκπαιδευτικός μπορεί, επίσης, να βρει σε Εκπαιδευτικά Προγράμματα στην [Πλατφόρμα 21+ του ΙΕΠ](#) (π.χ. «[Νοιάζομαι και Δρω](#)», «[Inclusive Schools](#)», κ.λπ.), συμβάλλει στην επαφή των μαθητών/-τριών με την έννοια και τις αξίες του εθελοντισμού και στην κατανόηση ότι ο εθελοντισμός δεν είναι περιστασιακή πράξη αλλά στάση ζωής. Εφόσον στο πλαίσιο της θεματικής ενότητας προσδιοριστεί και αποφασιστεί κάποιος συγκεκριμένος σχετικός στόχος, που μπορεί να αφορά την υλοποίηση μιας ευρύτερης δράσης στη σχολική μονάδα ή στην τοπική κοινωνία, αποτυπώνεται στο [Σχέδιο Δράσης της σχολικής μονάδας](#).

A. Αντιπαράθεση μέσω επιχειρημάτων (debate)

Συνολική διάρκεια: μία (1) διδακτική ώρα στην τάξη, σε συνδυασμό με ασύγχρονη προσέγγιση αυτόνομης μάθησης (1) μιας ώρας.

Για εξοικονόμηση χρόνου μπορεί να ζητηθεί η προετοιμασία του ερωτήματος του debate στο σπίτι (ανεστραμμένη τάξη) ή να έχει προηγηθεί σχετική συζήτηση στο πλαίσιο άλλου μαθήματος (βλ. παραπάνω).

➤ **Στόχοι / προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα**

Επιδιώκεται οι μαθητές/-τριες:

- ✓ Να γνωρίσουν καλύτερα ζητήματα, πλευρές, οπτικές, παραμέτρους που αφορούν τη μετανάστευση και τις αιτίες του φαινομένου.
- ✓ Να ευαισθητοποιηθούν στο θέμα της μετανάστευσης – προσφυγιάς.
- ✓ Να συνειδητοποιήσουν ότι η «φωνή» τους μπορεί να συμβάλει στην ενδυνάμωση της ευαισθητοποίησης, της ενσυναίσθησης και της ανεκτικότητας έναντι των μεταναστών και των προσφύγων.
- ✓ Να βελτιώσουν τις δεξιότητές τους στην επικοινωνία, όσον αφορά την έκφραση των απόψεών τους και τη συμμετοχή τους σε συζητήσεις «αντιπαράθεσης».
- ✓ Να βελτιώσουν τις δεξιότητες ακρόασης.
- ✓ Να αποκτήσουν γνώση της μεθόδου του debate.
- Να αναστοχαστούν σχετικά με την προσωπική τους στάση στο θέμα.

➤ **Δεξιότητες που αναπτύσσονται:**

- ✓ Επικοινωνία, συνεργασία, κριτική σκέψη.
- ✓ Δεξιότητες ενεργού πολίτη, πολιτειότητα, υπευθυνότητα.
- ✓ Ενσυναίσθηση και ευαισθησία.
- ✓ Ψηφιακή κριτική σκέψη, ψηφιακή δημιουργικότητα.
- ✓ Προγραμματισμός, οργάνωση, αποτελεσματικότητα.
- ✓ Αναστοχασμός.

Α' φάση:

1^ο μέρος (5'): Ως σημείο εκκίνησης της συζήτησης προβάλλεται από τον/την εκπαιδευτικό στην ολομέλεια της τάξης, μέσω λογισμικού παρουσίασης, φωτογραφικό υλικό με εικόνες από την προσέλευση και υποδοχή προσφύγων σε διάφορα σημεία της νησιωτικής μας χώρας (Σάμος, Λέσβος κ.λπ.). Με την τεχνική του *καταιγισμού ιδεών* (brainstorming) ζητείται από τους/τις μαθητές/-τριες να εκφράσουν αυθόρμητα λέξεις – φράσεις, οι οποίες αποτυπώνουν σκέψεις και συναισθήματα που τους φέρνουν στη σκέψη οι όροι «μετανάστης» και «πρόσφυγας» ή δημιουργήθηκαν από την παρατήρηση των εικόνων, τις οποίες ο/η εκπαιδευτικός καταγράφει στον πίνακα, χωρίς να παρεμβαίνει ή να σχολιάζει.

Εναλλακτικά ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει στην έναρξη της συνάντησης να υλοποιήσει κάποιο σύντομο αρχικό «παιχνίδι συνεργασίας», προερχόμενο από το υλικό *Προγραμμάτων* σχετικών με το θέμα («Νοιάζομαι και Δρω», «Κι αν ήσουν εσύ;», «*Inclusive Schools*» κ.λπ.), που θα εισαγάγει τους μαθητές/-τριες στο θέμα και θα συμβάλει στη δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης και συνεργασίας. Ενδεικτικά επισημαίνονται οι δραστηριότητες: «Με τα μάτια του άλλου», «Ας λύσουμε τον κόμπο» (Γκόβας, 2001), «Το ποτάμι της ζωής», «Το αστέρι της ταυτότητάς μου» (Γκόβας & Ζώνιου, 2010; Χολέβα, 2010).

2^ο μέρος (7-10'): Ακολουθεί σύντομη *ανοιχτή συζήτηση* στην ολομέλεια της τάξης, στην οποία οι μαθητές/-τριες καλούνται να εκφράσουν τις απόψεις τους για τις διαστάσεις του θέματος στις σύγχρονες κοινωνίες και να προσδιορίσουν πτυχές του (αιτίες, συνέπειες). Ο/η εκπαιδευτικός παρουσιάζει στοιχεία για το μέγεθος του φαινομένου (π.χ. στατιστικά, χάρτες κ.ά.) στην Ελλάδα και την Ευρώπη και διευκρινίζονται οι δύο όροι (*πρόσφυγας – μετανάστης*).

Μπορεί, επίσης, να αναθέσει στους μαθητές/-τριες, μέσω εργασίας στην e-class, την αναζήτηση σε μεταγενέστερο χρόνο στοιχείων στο διαδίκτυο, η οποία θα αποθηκευτεί στο ατομικό τους *portfolio*. Οι μαθητές/-τριες μπορούν να ανακοινώσουν τα αποτελέσματα των εργασιών τους στο μάθημα της *Νεοελληνικής Λογοτεχνίας* ή της *Νεοελληνικής Γλώσσας* (διασύνδεση με το *Πρόγραμμα Σπουδών* και άλλα αντικείμενα του Ε.Ω.Π.). Η δραστηριότητα αυτή συμβάλλει στην ανάπτυξη «δεξιοτήτων διαχείρισης των μέσων» και «ψηφιακής κριτικής σκέψης» στο πλαίσιο *διερευνητικής - ανακαλυπτικής μάθησης*.

Β' φάση:

1^ο μέρος: Προετοιμασία επιχειρημάτων (10'): Οι μαθητές καλούνται να αντιπαραθέσουν τα επιχειρήματά τους (debate) στο ερώτημα: «*πόσο ωφέλιμο ή επικίνδυνο και επιζήμιο είναι το μεταναστευτικό ζήτημα στην τοπική κοινωνία;*». Δημιουργούνται δύο εξαμελείς ομάδες μαθητών, μία *υπέρ* και μία *κατά* της υποδοχής και εγκατάστασης μεταναστών στην τοπική κοινωνία, στις οποίες δίνεται χρόνος 10' να προετοιμάσουν τα επιχειρήματά τους. Στη διάρκεια της επεξεργασίας μοιράζονται οι ρόλοι στα μέλη: του *συντονιστή*, που κρατάει το χρόνο και συντονίζει την ομάδα, του *γραμματέα*, που καταγράφει, ταξινομεί, ιεραρχεί τα επιχειρήματα, και των *εκπροσώπων*, που αναλαμβάνουν την ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας απέναντι στην άλλη ομάδα. Οι υπόλοιποι μαθητές εντάσσονται στην «ομάδα των παρατηρητών», σημειώνουν τις παρατηρήσεις τους και αξιολογούν την πειστικότητα των επιχειρημάτων των δύο ομάδων (παρατήρηση, ετερο-αξιολόγηση).

Επισημάνσεις:

1. Σε περίπτωση που έχει γίνει ήδη προετοιμασία του ερωτήματος του debate στο σπίτι (ανεστραμμένη τάξη), ο χρόνος αυτός προστίθεται στη διεξαγωγή του debate.
2. Στη διάρκεια των εργαστηρίων της χρονιάς τα μέλη των ομάδων εναλλάσσονται, ώστε όλοι οι μαθητές/-τριες να αναλάβουν διάφορους ρόλους (π.χ. «γραμματείς», «εκπρόσωποι ομάδων», «παρατηρητές»), προκειμένου να αναπτυχθούν διάφορα είδη δεξιοτήτων (π.χ. εξεύρεση και ορθή παρουσίαση επιχειρημάτων, πειστικότητα, κριτική σκέψη, παρατηρητικότητα κ.ά.).

2^ο μέρος: Διεξαγωγή debate (15') Σε κάθε επιχείρημα της μιας ομάδας, η άλλη ομάδα απαντά, αντικρούοντας το επιχείρημα και υποστηρίζοντας τη δική της άποψη. Τα επιχειρήματα καταγράφονται στον πίνακα ή σε μεγάλο χαρτί από έναν μαθητή που ορίζεται από την «ομάδα παρατήρησης» και στο τέλος τους εργαστηρίου μπορούν να φωτογραφηθούν και να ενταχθούν στο portfolio των μαθητών/-τριών. Από την «ομάδα παρατήρησης» έχει οριστεί μαθητής/-τρια για την τήρηση των χρόνων, ενώ ο/η εκπαιδευτικός είναι αρωγός στη διάρκεια της διαδικασίας, αναφορικά με τη διαχείριση του χρόνου, την εναλλαγή των αντιπροσώπων των ομάδων κ.λπ..

3^ο μέρος: Αξιολόγηση (5') Η αξιολόγηση γίνεται:

✓ **Στη διάρκεια του debate:**

α) Μέσω παρατήρησης του τρόπου εργασίας των ομάδων και συμπλήρωση της «κλείδας παρατήρησης» από τον/την εκπαιδευτικό (βλ. παράρτημα).

β) Με συμπλήρωση φύλλου παρατήρησης και από την ομάδα των παρατηρητών.

✓ **Με την ολοκλήρωση του debate:**

γ) Με συμπλήρωση φύλλου αυτοαξιολόγησης των μαθητών/-τριών (παράρτημα).

δ) Με συμπλήρωση φύλλου ετεροαξιολόγησης από τα μέλη των ομάδων εργασίας και της ομάδας των παρατηρητών (παράρτημα).

Το παραχθέν υλικό καταχωρίζεται στον **ατομικό φάκελο (portfolio)** μαθητών/-τριών.

Εναλλακτικό σενάριο: Μπορεί, επίσης, το θέμα να μελετηθεί συγκριτικά (παρελθόν – παρόν). Ως σημείο εκκίνησης της συζήτησης παρουσιάζονται από τον/την εκπαιδευτικό στην ολομέλεια της τάξης, σε παράλληλη προβολή, εικόνες από την υποδοχή και τη διαμονή των προσφύγων στην Ελλάδα το 1922 και το 2021, με στόχο οι μαθητές να συγκρίνουν τις δύο καταστάσεις και να εντοπίσουν τις ομοιότητες και τις διαφορές. Στη συζήτηση που ακολουθεί με τη διαδικασία της «αντιπαράθεσης επιχειρημάτων» (debate) τίθεται το ερώτημα: «η προσφυγιά των ανθρώπων που έρχονται σήμερα στον τόπο μας έχει ομοιότητες με αυτή των Μικρασιατών προσφύγων ή όχι;». Στη συγκεκριμένη περίπτωση ενδιαφέρει να αναπτυχθούν παράμετροι, όπως τα κριτήρια αντιμετώπισης των προσφύγων τότε και τώρα (π.χ. εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά κ.ά.) και να γίνει συγκριτική εξέταση.

Εξέλιξη Προγράμματος: Σε επόμενα εργαστήρια του Προγράμματος οι μαθητές/-τριες μπορούν να αναζητήσουν στοιχεία για τη δράση εθελοντικών οργανώσεων και ομάδων που έδρασαν στον ελλαδικό χώρο την περίοδο της Μικρασιατικής καταστροφής και αντίστοιχων που δρουν σήμερα, προκειμένου να προσεγγίσουν την έννοια και τις αξίες του εθελοντισμού, να προσκαλέσουν στην τάξη εκπροσώπους φορέων και ενδεχομένως να οργανώσουν κάποια σχετική δράση (π.χ. συγκέντρωση τροφίμων, γραφικής ύλης για παιδιά μεταναστών, οργάνωση κάποιας εκδήλωσης στο σχολείο κ.λπ.). Μια τέτοια στόχευση, αν έχει τεθεί από την αρχή της χρονιάς, καταγράφεται βεβαίως, στο Σχέδιο Δράσης της Σχολικής Μονάδας.

Β. «Έξι καπέλα σκέψης» του De Bono

Συνολική διάρκεια μία (1) διδακτική ώρα στην τάξη.

Για εξοικονόμηση χρόνου μπορεί να ζητηθεί η προετοιμασία των επιχειρημάτων των «έξι καπέλων» ασύγχρονα στο σπίτι (ανεστραμμένη τάξη).

Μια άλλη μέθοδος που θα μπορούσε να εφαρμοστεί για την επεξεργασία του θέματος είναι τα «έξι καπέλα σκέψης» του De Bono, ένα χρήσιμο μοντέλο ανάλυσης και σχολιασμού στοιχείων, που συμβάλλει στην ανάπτυξη της κριτικής σκέψης των μαθητών/-τριών, καθώς οδηγούνται επαγωγικά σε συμπεράσματα.

Απαραίτητα υλικά: ξεχωριστές κάρτες με τα χρωματιστά καπέλα, με μια σύντομη περιγραφή του συμβολισμού στην πίσω πλευρά καθενιάς. Είναι σημαντικό οι μαθητές/-τριες να έχουν εύκολη πρόσβαση στην περιγραφή του καπέλου τους και να κρατούν σημειώσεις κατά την προετοιμασία της δραστηριότητας.

Οι μαθητές/-τριες επιλέγουν τυχαία μια κάρτα και, ανάλογα με το χρώμα του καπέλου που απεικονίζει, σχηματίζονται οι ομάδες (π.χ. ανά 3-5 άτομα για κάθε καπέλο), στις οποίες δίνεται χρόνος 10' να προετοιμάσουν τα επιχειρήματά τους. Ανάλογα με το χρώμα του καπέλου της ομάδας τους αναπτύσσουν την επιχειρηματολογία τους, βάσει της οπτικής που αντιπροσωπεύει κάθε καπέλο.

<ul style="list-style-type: none"> • Άσπρο: γεγονότα, δεδομένα • Μαύρο: κίνδυνοι, ρίσκα προφυλάξεις • Κόκκινο: συναισθήματα, ένστικτο • Κίτρινο: θετικές απόψεις • Πράσινο: δημιουργικότητα • Μπλε: οργάνωση, λογική 		
--	---	--

© Ε. Κωσταρά (2021)

➤ Στόχοι / μαθησιακά αποτελέσματα

Επιδιώκεται οι μαθητές/-τριες:

- ✓ Να γνωρίσουν καλύτερα ζητήματα, πλευρές, οπτικές, παραμέτρους που αφορούν τη μετανάστευση και τις αιτίες του φαινομένου.
- ✓ Να αξιολογούν κριτικά τις πληροφορίες που προσλαμβάνουν για το ζήτημα της μετανάστευσης.
- ✓ Να διατυπώνουν την προσωπική τους άποψη, αξιολογώντας όλες τις πτυχές του θέματος, σύμφωνα με το αντίστοιχο χρώμα του «καπέλου».
- ✓ Να βελτιώσουν τις δεξιότητές τους στην επικοινωνία, όσον αφορά την έκφραση των απόψεών τους.
- ✓ Να βελτιώσουν τις δεξιότητες ακρόασης.
- ✓ Να βιώσουν την εμπειρία του τρόπου με τον οποίο κάποιος θα ήθελε να αντιμετωπιστεί ως μετανάστης και να ευαισθητοποιηθούν στο θέμα.
- ✓ Να αναστοχαστούν σχετικά με την προσωπική τους στάση στο θέμα.

- **Δεξιότητες που αναπτύσσονται:**
- ✓ Επικοινωνία, συνεργασία, κριτική σκέψη.
- ✓ Δεξιότητες ενεργού πολίτη, υπευθυνότητα.
- ✓ Ενσυναίσθηση και ευαισθησία.
- ✓ Ψηφιακή κριτική σκέψη, ψηφιακή δημιουργικότητα.
- ✓ Προγραμματισμός, οργάνωση, αποτελεσματικότητα.

Η «συνθήκη» που παρουσιάζεται στους μαθητές/-τριες είναι η εξής:

«Μια ομάδα των νεοφερμένων μεταναστών επιθυμεί να μετεγκατασταθεί και να ζήσει σε μια νέα χώρα της επιλογής της. Ωστόσο, τα μέλη της τοπικής κοινότητας δεν θέλουν μετανάστες, γιατί φοβούνται τις κοινωνικές αλλαγές, την αυξημένη εγκληματικότητα και την έλλειψη σεβασμού για το δικό τους πολιτισμό. Οι συγκεκριμένοι φόβοι / κατηγορίες προς τους μετανάστες δεν βασίζονται σε γεγονότα αλλά μόνο σε προκαταλήψεις και φόβο. Οι αρχές της χώρας επιθυμούν να επιτρέψουν την ειρηνική συνύπαρξη και προτείνουν στους νεοφερμένους να προσπαθήσουν να πείσουν τους ντόπιους και να αλλάξουν τη νοοτροπία τους».

- Οι 2 ομάδες με τα κόκκινα και μαύρα καπέλα αντίστοιχα αντιπροσωπεύουν τους εκπροσώπους της τοπικής κοινότητας.
- Οι 3 ομάδες με τα λευκά, κίτρινα και πράσινα καπέλα αντίστοιχα αντιπροσωπεύουν τους νεοεισερχόμενους μετανάστες.
- Η ομάδα με το μπλε καπέλο αντιπροσωπεύει τον εκπρόσωπο των αρχών της χώρας και έχει ρόλο παρατηρητή.

Στόχος της δραστηριότητας είναι να παρουσιαστούν τα επιχειρήματα των μεταναστών σε αντιδιαστολή με αυτά των μελών της τοπικής κοινωνίας, που θα συμβάλουν στην αλλαγή της νοοτροπίας σχετικά με την υποδοχή τους.

Δίνονται οι ακόλουθες οδηγίες:

1. **Η ομάδα τοπικών κατοίκων:** Παρουσιάζετε τις αρνητικές πτυχές της μετακίνησης των μεταναστών στη χώρα σας (**μαύρα καπέλα**) και επίσης τα αρνητικά συναισθήματα, που συνδέονται με τη μετακίνησή τους αυτή (**κόκκινα καπέλα**). Αφού έχετε προετοιμάσει τις ιδέες, θα τις παρουσιάσετε σε όλα τα μέρη της ομάδας των νεοφερμένων. Εκείνοι απαντούν στα επιχειρήματα σύμφωνα με το χρώμα των καπέλων τους.
2. **Η ομάδα των νεοφερμένων:** Προετοιμάζετε 3 προτάσεις για ένταξή σας στην τοπική κοινότητα, ώστε να δείξετε τον πολιτισμό σας με θετικό τρόπο και να πείσετε την τοπική κοινότητα για την παραμονή σας εκεί. Κάθε υποομάδα της ομάδας των μεταναστών θα προετοιμάσει τα επιχειρήματά της σύμφωνα με αυτό που αντιπροσωπεύει το χρώμα του καπέλου που έχουν λάβει τα μέλη της (**άσπρα, κίτρινα, πράσινα**). Με τα επιχειρήματα - προτάσεις πρέπει να αντιμετωπίσετε τις ανησυχίες της τοπικής κοινότητας.
3. **Η ομάδα των μπλε καπέλων:** Παρακολουθείτε τη συζήτηση μεταξύ ντόπιων και νεοφερμένων. Από ένα μέλος της ομάδας, που έχει οριστεί ως γραμματέας, καταγράφονται συνοπτικά στον πίνακα ή σε μεγάλο χαρτί τα αντίστοιχα επιχειρήματα. Στο τέλος, συνοψίζονται τα επιχειρήματα, γίνεται αξιολόγηση όλων των ιδεών που παρουσιάστηκαν και επιλογή της καλύτερης πρότασης / δυνατότερο επιχείρημα.

Ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια σχετικά με το εάν και πόσο είναι εύκολο να είσαι μετανάστης και να πείσεις την τοπική κοινότητα να σε δεχτεί. Αναλυτικά στοιχεία για τους συμβολισμούς των καπέλων αναφέρονται στο θεωρητικό πλαίσιο.

Αξιολόγηση

Αντίστοιχα συμπληρώνονται από τους/τις μαθητές/-τριες, όπως και στη διαδικασία του debate, **φύλλα αυτο-αξιολόγησης** και **ετερο-αξιολόγησης**. Ο/η εκπαιδευτικός εφαρμόζει την τεχνική της **παρατήρησης** (*observation*), συμπληρώνοντας «**Κλείδα Παρατήρησης**», ενώ μπορεί να τηρεί και σχετικό **ημερολόγιο** (*diary*).

Η τήρηση **προσωπικού ημερολογίου δράσεων** αποτελεί σημαντικό εργαλείο αυτο-αξιολόγησης και για τον/τη μαθητή/-τρια, καθώς συνιστά πολύτιμο βοήθημα μάθησης και μεταγνώσης, που παρέχει δυνατότητες ανατροφοδότησης, αναστοχασμού και βελτίωσης. Σε αυτό ο/η μαθητής/-τρια μπορεί να αποτυπώσει:

- σκέψεις, παρατηρήσεις, βήματα της διαδικασίας, προβληματισμούς
- τις τεχνικές-μέσα-εργαλεία που αξιοποίησε, προκειμένου να φέρει εις πέρας τις δραστηριότητες που κλήθηκε να εκπονήσει,
- τα προβλήματα-δυσκολίες που αντιμετώπισε και πώς αυτά αντιμετωπίστηκαν,
- τις γνωσιακές συγκρούσεις που οδήγησαν στην κατανόηση τυχόν λανθασμένων αρχικών «παραδοχών» (π.χ. καταγραφή λανθασμένων εκτιμήσεων που προϋπήρχαν, καθώς επίσης και του τρόπου με τον οποίο έγιναν αντιληπτές),
- τους αναστοχασμούς που πραγματοποίησε κατά τη διάρκεια της διαδικασίας,
- την αποτίμηση των γνώσεων ή και των δεξιοτήτων που απέκτησε.

Ευρύτερα για την αξιολόγηση (μέσα, κριτήρια, δείκτες ποιότητας κ.ά.) βλ.:

<https://www.living-democracy.gr/textbooks/volume-1/part-2/unit-5/chapter-2/> και στο <http://iep.edu.gr/el/deltia-typou-genika/odigos-ekpaideftikoy-gia-tin-perigrafiki-aksiologisi-sto-gymnasio>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΡΟΥΜΠΡΙΚΕΣ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Παρατίθενται:

- 1) Φύλλο Αυτο-αξιολόγησης μαθητή/-τριας,
- 2) Φύλλο Ετερο-αξιολόγησης συμμαθητών/-τριών,
- 3) Κλείδα Παρατήρησης εκπαιδευτικού,
- 4) Φύλλο παρατήρησης μαθητών/-τριών (*ομάδα παρατήρησης*)

που αφορούν στο **παράδειγμα του debate** για τη μετανάστευση:

Ενδεικτικό Φύλλο Αυτο-αξιολόγησης

Debate στο θέμα της μετανάστευσης	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Δεξιότητες
ΚΡΙΤΗΡΙΑ					
Κατάλαβα ποια είναι η διαφορά μεταξύ πρόσφυγα και μετανάστη.					Γνωστικές
Μπορώ να εξηγήσω σε συμμαθητές και φίλους σε τι διαφέρει ένας πρόσφυγας από έναν μετανάστη.					Κριτική Σκέψη/ Επικοινωνία
Μπορώ να καταλάβω τις δυσκολίες της ζωής ενός μετανάστη.					Ενσυναίσθηση
Μπορώ να εξηγήσω σε τρίτους γιατί δεν πρέπει να φερόμαστε ρατσιστικά σε μια οικογένεια μεταναστών.					Κριτική Σκέψη/ Επικοινωνία
Συμφωνώ με τα ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση των παιδιών μεταναστών που διαβιούν στη χώρα μας.					Στάση
Μπορώ να εντοπίσω ομοιότητες και διαφορές στις συνθήκες ζωής και τον τρόπο αντιμετώπισης των προσφύγων στο παρελθόν και σήμερα.					Κριτική σκέψη Δημιουργικότητα
Μπορώ να αναπτύξω με πληρότητα τα επιχειρήματά μου και να παρουσιάσω πρωτότυπες, καινοτόμες ιδέες					Κριτική σκέψη Δημιουργικότητα
Έχω καλές σχέσεις και μπορώ να συνεργαστώ με τους συμμαθητές μου στην ομάδα.					Συνεργασία
Συμβάλλω στην ομαδική εργασία στο βαθμό που μου αναλογεί ή και περισσότερο.					Συνεργασία
Ενθαρρύνω συχνά την υπόλοιπη ομάδα να ολοκληρώσουμε το έργο που αναλάβαμε.					Συνεργασία

Ενδεικτικό Φύλλο Ετερο-αξιολόγησης

Debate στο θέμα της μετανάστευσης ΚΡΙΤΗΡΙΑ	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Δεξιότητες
Ο/Η ... καταλαβαίνει ποια είναι η διαφορά μεταξύ πρόσφυγα και μετανάστη.					Γνωστικές
Ο/Η ... μπορεί να εξηγήσει σε συμμαθητές και φίλους σε τι διαφέρει ένας πρόσφυγας από έναν μετανάστη.					Κριτική Σκέψη/ Επικοινωνία
Ο/Η ... μπορεί να καταλάβει τις δυσκολίες της ζωής ενός μετανάστη.					Ενσυναίσθηση
Ο/Η ... μπορεί να εξηγήσει σε τρίτους γιατί δεν πρέπει να φερόμαστε ρατσιστικά σε μια οικογένεια μεταναστών.					Κριτική Σκέψη/ Επικοινωνία
Ο/Η ... συμφωνεί με τα ίσα δικαιώματα στην εκπαίδευση των παιδιών μεταναστών που διαβιούν στη χώρα μας.					Στάση
Ο/Η ... μπορεί να εντοπίσει ομοιότητες και διαφορές στις συνθήκες ζωής και τον τρόπο αντιμετώπισης των προσφύγων στο παρελθόν και σήμερα.					Κριτική σκέψη Δημιουργικότητα
Ο/Η ... μπορεί να αναπτύξει με πληρότητα τα επιχειρήματά του και να παρουσιάσει πρωτότυπες, καινοτόμες ιδέες.					Κριτική σκέψη Δημιουργικότητα
Ο/Η ... έχει καλές σχέσεις και μπορεί να συνεργαστεί με τους συμμαθητές του στην ομάδα.					Συνεργασία
Ο/Η ... συμβάλλει στην ομαδική εργασία στο βαθμό που του αναλογεί ή και περισσότερο.					Συνεργασία
Ο/Η ... ενθαρρύνει συχνά την υπόλοιπη ομάδα να ολοκληρώσει το έργο που ανέλαβε.					Συνεργασία

Ενδεικτικό Φύλλο Παρατήρησης της διαδικασίας του debate από την «ομάδα παρατηρητών»		
	Α' Ομάδα	Β' Ομάδα
Ποια επιχειρήματα χρησιμοποιήθηκαν;	1) ... 2) ...	1) ... 2) ...
Ποια επιχειρήματα ήταν πειστικά;	1) ... 2) ...	1) ... 2) ...
Πώς επικοινωνήσαν οι ομιλητές (γλώσσα σώματος, τόνος - διακύμανση φωνής);		
Πώς προσπάθησαν οι διαφορετικοί ομιλητές να μεταδώσουν το μήνυμά τους;		
Κατάφεραν να πείσουν το ακροατήριο;		
Επιτράπηκε σε κάθε ομιλητή να επιχειρηματολογήσει ή υπήρχαν διακοπές;		
Μπόρεσαν να ολοκληρώσουν την επιχειρηματολογία τους στον προβλεπόμενο χρόνο;		
Ποια παραδείγματα καλών επιχειρημάτων παρουσιάστηκαν;		
Ποιες λέξεις χρησιμοποιήθηκαν περισσότερο;		

Ενδεικτική κλείδα παρατήρησης εκπαιδευτικού

Debate στο θέμα της μετανάστευσης

Ομάδα Α	Μαθητής 1				Μαθητής 2				Μαθητής 3			
	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά	Πολύ
Συμμετέχει στη δραστηριότητα;												
Συνεργάζεται με τα άλλα μέλη της ομάδας;												
Αναπτύσσει τεκμηριωμένη και σωστή επιχειρηματολογία;												
Μπορεί να εκφράζει με πληρότητα και επάρκεια τις σκέψεις του για το θέμα;												
Οι ιδέες του είναι καινοτόμες και έχουν πρωτοτυπία;												
Κάνει ερωτήσεις που δείχνουν ότι έχει κατανοήσει τις θέσεις των άλλων;												
Παρουσιάζει σωστά στην ολομέλεια το έργο της ομάδας;												
Ακούει με προσοχή απόψεις, προτάσεις, παρατηρήσεις των συμμαθητών του;												

Πίνακας με ενδεικτικές παραπομπές στο ΠΣ Γυμνασίου

Σημείωση: Παρατίθενται ακολούθως τρεις πίνακες, ένας ανά τάξη, με ενδεικτικές αναφορές σε συνδέσεις που μπορούν να γίνουν μεταξύ θεματικών της ενότητας «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ» και διδακτικών αντικείμενων των Προγραμμάτων Σπουδών, με στόχευση την ανάπτυξη «Δεξιοτήτων του 21^{ου} αιώνα». Οι προτεινόμενες παραπομπές αφορούν σε διδακτικά αντικείμενα και των τριών τάξεων του Γυμνασίου (Α', Β', Γ') και σε άλλες θεματικές της ενότητας «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ», εκτός από αυτές των δύο παραδειγμάτων.

Α' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΤΑΞΗ	ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ / Θεματικές Ενότητες	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ - Δραστηριότητες
ΟΙΚΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ		
Α'	1.3 Ο Κοινωνικός περίγυρος – Μορφές διαπροσωπικών σχέσεων	- Δραστηριότητες σχετικά με τις διαπροσωπικές σχέσεις.
Α'	1.4 Επικοινωνία και προβλήματα	- Δραστηριότητες σχετικά με την επικοινωνία και τον ρόλο της στις ανθρώπινες σχέσεις.
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ		

A'	Κεφ. Β' - Ενот.: Ένας λαός σε καταπίεση. Ο Θεός αποκαλύπτεται στον Μωυσή	- Project: καταπιεσμένοι λαοί σήμερα. - Project: το υπερφυλετικό, υπερεθνικό και οικουμενικό χριστιανικό μήνυμα.
A'	Κεφ. Ε' - Ενот.: Ο Θεός Δημιουργός του κόσμου παρερμηνεύτηκε ως Θεός ενός μόνον λαού	- Οργάνωση συζήτησης για το φαινόμενο ανάπτυξης και υπέρβασης εθνικιστικών τάσεων στην εποχή μας. - Ανάπτυξη επιχειρηματολογίας για την πολυπολιτισμική και πολυθρησκευτική δομή των σύγχρονων κοινωνιών.
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ		
A'	Ενот. 3 ^η : Επαγγέλματα των Αρχαίων Αθηναίων	- Διαθεματική δραστηριότητα με ΚΝΛ για το φαινόμενο της «παιδικής εργασίας». Διερεύνηση μορφών, πτυχών, εξέλιξης του φαινομένου από την αρχαιότητα ως σήμερα. - Το δικαίωμα του ανθρώπου στην εργασία. Συγγραφή κειμένου με ανάπτυξη σχετικής επιχειρηματολογίας.
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ		
A'	Οικογενειακές σχέσεις Λ. Τολστόι: Ο παππούς και το εγγονάκι	- Ανάθεση εργασίας με θέμα <i>την αγάπη, κατανόηση και σεβασμό προς τους ανθρώπους της τρίτης ηλικίας.</i>
A'	Η βιοπάλη Το αγωνιστικό πνεύμα του ατόμου Α. Τσέχωφ, Ο Βάνκας	- Project: Διερεύνηση του φαινομένου της παιδικής εργασίας. Η εργασία ανηλίκων στο πλαίσιο της οικογένειας και της κοινωνίας. Η εκμετάλλευση της εργασίας των ανηλίκων.
A'	Αγάπη για τους συνανθρώπους μας Ειρήνη Μάρρα, Τα κόκκινα λουστρίνια Λίτσα Ψαραύτη, Ο Κωνσταντής	- Μελέτη κειμένων της ελληνικής και παγκόσμιας λογοτεχνίας που αναφέρονται στην παιδική εργασία. Παρουσίαση από ομάδες του περιεχομένου των βιβλίων μέσα στην τάξη. Συζήτηση για τις διάφορες πτυχές της εκμετάλλευσης της εργασίας των παιδιών. Αναζήτηση στοιχείων στα κείμενα που συνδέουν το φαινόμενο με οικονομικές αιτίες και την ευρύτερη κρίση αξιών.
A'	Προβλήματα της σύγχρονης ζωής Αντ. Σαμαράκη, Γραφείον Ιδεών	- Ανάθεση εργασίας για την καταγραφή των προβλημάτων της σύγχρονης κοινωνίας και ιεράρχησή τους. Αναζήτηση αποτύπωσης σε διάφορα είδη λόγου και άλλες μορφές αναπαράστασης (ζωγραφική, φωτογραφία, θέατρο). - Παραγωγή προφορικών αφηγήσεων από τους μαθητές σχετικά με τα συνηθέστερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στη δική τους καθημερινή ζωή. - Δημιουργία πολυθεματικού κολάζ με ποικίλα υλικά (φωτογραφίες, κείμενα, σχέδια) που να εστιάζει σε κοινωνικά προβλήματα του σύγχρονου κόσμου. - Διεξαγωγή έρευνας: <i>Η ανεργία και τα συνακόλουθα οικονομικά προβλήματα οδηγούν πολλές φορές τους ανθρώπους σε πρωτότυπες εργασιακές δραστηριότητες («Πενία τέχνας κατεργάζεται», έλεγαν οι αρχαίοι Έλληνες).</i> Οργάνωση έρευνας στο οικείο περιβάλλον και συγκέντρωση στοιχείων για τα ονομαζόμενα «επαγγέλματα του ποδαριού», που δίνουν πρόχειρες λύσεις σε τέτοιου είδους προβλήματα.

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ		
A'	<i>Ενοτ. 10^η: Γνωρίζω τον τόπο μου και τον πολιτισμό μου</i>	<p>- Δραστηριότητες ανάπτυξης συμμετοχικότητας, ενεργού πολιτεϊότητας, ευαισθητοποίησης και ανάληψης εθελοντικών δράσεων. Για παράδειγμα:</p> <p>Δημιουργία ενημερωτικού φυλλαδίου των μαθητών/τριών για την περιοχή τους και ανάρτηση στο διαδίκτυο (π.χ. blog τάξης/σχολείου) για προσέλκυση επισκεπτών.</p> <p>Ανάληψη συγκεκριμένων ρόλων ανά ομάδες (1^η: ιστορία του τόπου, 2^η: αρχιτεκτονική: σπίτια, κτίρια, μνημεία, 3^η: τοπική μουσική και χοροί, 4^η: τοπικά προϊόντα, 5^η: ήθη και έθιμα κατοίκων, 6^η: ασχολίες-επαγγέλματα των κατοίκων)</p>
ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ		
A'	<i>Ενοτ. Γ': Ανθρωπογενές περιβάλλον: «Τόσο διαφορετικοί, τόσο ίδιοι»</i>	<p>- Διερεύνηση στοιχείων για Κυβερνητικές και Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις υπεράσπισης των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Παρουσίαση στην ολομέλεια της τάξης.</p> <p>- Αναζήτηση πέντε θρησκειών με το μεγαλύτερο αριθμό πιστών στον κόσμο. Project: Η σημασία της διαχριστιανικής και διαθρησκειακής επικοινωνίας.</p>

Β' ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΤΑΞΗ	ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ / Θεματικές Ενότητες	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ - Δραστηριότητες
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ		
B'	<p><i>Αποδημία -μετανάστευση</i> <i>Ο καημός της ξενιτιάς</i> <i>Ο ελληνισμός έξω από τα σύνορα</i> <i>Τα μικρασιατικά</i> <i>Οι πρόσφυγες</i></p> <p>Ενδεικτικά κείμενα: Ηλία Βενέζη: <i>Η επιστροφή του Αντρέα</i> Μπ. Μπρέχτ: Για τον όρο «μετανάστες» Τ. Καλούτσας: <i>Με το λεωφορείο</i></p>	<p>- Επεξεργασία εννοιών με επιλογή ποικιλίας διαθεματικών δραστηριοτήτων: <i>Αλληλεπίδραση, πολιτισμικές ανταλλαγές, ομοιότητα-ετερότητα, ταυτότητα-διαφορά, εντόπιος-ξένος, ξενοφοβία, πολυπολιτισμικότητα, ανεκτικότητα, νόστος, ξενιτιά, κοσμοπολιτισμός-τοπικισμός, έθνος-παγκοσμιοτητα.</i></p> <p>- Μελέτη χαρτών και καταγραφή των (εκούσιων ή ακούσιων) μετακινήσεων πληθυσμών σε διαφορετικές περιοχές και εποχές. Συζήτηση για τη συμβολή των προσφύγων στην ανάπτυξη της οικονομίας και του πολιτισμού των χωρών υποδοχής τους και αναζήτηση σχετικής βιβλιογραφίας.</p> <p>- Αναζήτηση φωτογραφιών ανθρώπων, κοινωνικών ή εθνικών ομάδων που γνώρισαν την προσφυγιά, σε εφημερίδες, ιστορικά εγχειρίδια ή λευκώματα.</p> <p>- Συζήτηση με μετανάστες ή πρόσφυγες για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στη χώρα μας και παρουσίαση προτάσεων για την επίλυση αυτών των προβλημάτων.</p>
B'	<p>Η αγάπη για τους συνανθρώπους μας Οι φιλικοί δεσμοί</p>	<p>- Διαθεματική εργασία με θέμα τη σημασιοδότηση των εννοιών της φιλίας και της αγάπης στον Όμηρο (π.χ. Πάτροκλος-Αχιλλέας) και στην Καινή Διαθήκη.</p>

	<p>Ενδεικτικά κείμενα: Γ. Μαγκλής: <i>Γιατί;</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Αναζήτηση έργων τέχνης (πίνακες ζωγραφικής, λογοτεχνικά έργα, αφίσες κ.λπ.) και τραγουδιών με αντιπολεμικό περιεχόμενο και ανθρωπιστικά μηνύματα. - Διοργάνωση με το υλικό αυτό αντιπολεμικής εκδήλωσης στην τάξη ή στο σχολείο.
B'	<p>Η βιοπάλη Το αγωνιστικό πνεύμα του ατόμου.</p> <p>Ενδεικτικά κείμενα: Δ. Χ. Χριστοδούλου: <i>Για ένα παιδί που κοιμάται Έλλη Αλεξίου: Όμως ο μπαμπάς δεν ερχόταν</i></p>	<p>Προκήρυξη μαθητικού διαγωνισμού (στο επίπεδο της τάξης ή του σχολείου) για τη συγγραφή φανταστικής περιπέτειας στην οποία ο πρωταγωνιστής προσπαθεί να αντεπεξέλθει στις αντίξοες συνθήκες που τον περιβάλλουν επιστρατεύοντας όλες του τις δυνάμεις. Βράβευση του καλύτερου κειμένου και δημοσίευσή του στην εφημερίδα ή στο περιοδικό του σχολείου.</p>
B'	<p>Προβλήματα της σύγχρονης ζωής</p> <p>Ενδεικτικά κείμενα: Τόλης Νικηφόρου: <i>Όταν πεθαίνει ένα παιδί</i> Μένης Κουμανταρέας: <i>Γραφείον ευρέσεως εργασίας</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ανάθεση εργασίας για την καταγραφή των προβλημάτων της σύγχρονης κοινωνίας και την ιεράρχησή τους, όπως αποτυπώνονται στα διάφορα είδη λόγου και σε άλλες μορφές αναπαράστασης (ζωγραφική, φωτογραφία, θέατρο). - Παραγωγή προφορικών αφηγήσεων από τους μαθητές σχετικά με τα συνηθέστερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στη δική τους καθημερινή ζωή. - Δημιουργία πολυθεματικού κολάζ με ποικίλα υλικά (φωτογραφίες, κείμενα, σχέδια) με εστίαση σε κοινωνικά προβλήματα του σύγχρονου κόσμου. - Διερεύνηση των διαστάσεων σύγχρονων προβλημάτων (π.χ. πείνα, ανισότητα στην πρόσβαση αγαθών, ανεργία) σε διαθεματική εξέταση με τα μαθήματα <i>Οικιακής Οικονομίας</i> και <i>Γεωγραφίας</i>. - Αναζήτηση φορέων και οργανώσεων που προσφέρουν βοήθεια (π.χ. στον πληθυσμό που λιμοκτονεί) και παρουσίαση της δράσης τους.
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ		
B'	<p>3^η Ενότητα: <i>Φίλοι για πάντα</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ανάπτυξη Δεξιοτήτων κατανόησης και παραγωγής γραπτού και προφορικού λόγου για σχετικά θέματα (φιλία, αλληλεγγύη, εθελοντισμός, διαμεσολάβηση κ.λπ.). - Διαθεματικές δραστηριότητες και εργασίες ποικίλων μορφών και περιεχομένου.
B'	<p>5^η Ενότητα: <i>Συζητώντας για την εργασία και το επάγγελμα</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ανάπτυξη Δεξιοτήτων κατανόησης και παραγωγής γραπτού και προφορικού λόγου για σχετικά θέματα (π.χ. ανεργία, στερεότυπα και διακρίσεις στο χώρο της εργασίας). - Διαθεματικές δραστηριότητες και εργασίες ποικίλων μορφών και περιεχομένου.
B'	<p>7^η Ενότητα: <i>Βιώνοντας προβλήματα της καθημερινής ζωής</i></p>	<ul style="list-style-type: none"> - Ανάπτυξη Δεξιοτήτων κατανόησης και παραγωγής γραπτού και προφορικού λόγου για σχετικά θέματα. - Διαθεματικές δραστηριότητες και εργασίες ποικίλων μορφών και περιεχομένου.

B'	8 ^η Ενότητα: <i>Συζητώντας για σύγχρονα κοινωνικά θέματα</i>	- Ανάπτυξη Δεξιοτήτων κατανόησης και παραγωγής γραπτού και προφορικού λόγου για σχετικά θέματα. - Διαθεματικές δραστηριότητες και εργασίες ποικίλων μορφών και περιεχομένου.
	«Ερμηνευτικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας» (Α', Β', Γ' Γυμνασίου)	Λήμμα: «εθελοντής / εθελόντρια». Οργάνωση ιστοεξερεύνησης για τον όρο. Αναζήτηση σημασιών σε διαφορετικά συμφραζόμενα.
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ		
B'	Ενοτ. 5: <i>Η ελεημοσύνη βασίλισσα των αρετών</i>	Σύνδεση <i>ελεημοσύνης</i> με <i>εθελοντισμό</i> , <i>αγάπη</i> , <i>αλληλεγγύη</i> και <i>πράξεις προσφοράς</i> .
B'	Ενοτ. 8 ^η : <i>Η γένεση της θρησκείας και της δικαιοσύνης</i>	- Συζήτηση για το ρόλο των νόμων και της σημασίας της τήρησής τους στις κοινωνίες. - Διοργάνωση <i>debate</i> περί της ανάγκης ύπαρξης αυστηρών ή ελαφρότερων ποινών και νόμων.
B'	Ενοτ. 11: <i>Ο σεβασμός προς τους γονείς μέλημα του νόμου</i>	- Σύνδεση με τη στάση προς τα άτομα τρίτης ηλικίας.
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ		
B'	B' Θεματική Ενότητα: Η χαρισματική προσωπικότητα του Αποστόλου Παύλου και το ιεραποστολικό του έργο	- Σύνδεση ιεραποστολικής δράσης με θεματικές, όπως <i>προσφορά</i> , <i>εθελοντισμός</i> , <i>αλληλεγγύη</i> , <i>αγάπη</i> . - Οργάνωση διαθεματικών δραστηριοτήτων, π.χ. σύγκριση ιεραποστολικού έργου εκκλησίας με έργο εθελοντικών οργανώσεων, φορέων, ΜΚΟ κ.λπ.
ΟΙΚΙΑΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ		
B'	2.2. <i>Διαχείριση ανθρωπίνων πόρων</i> 4. <i>Συμπεριφορά του καταναλωτή</i> 6.3. <i>Οικολογική κρίση</i> 9. <i>Πρώτες βοήθειες</i>	- Σύνδεση ζητημάτων και θεμάτων που πραγματεύονται οι ενότητες με το ρόλο του <i>εθελοντισμού</i> . Ανάθεση διαθεματικών δραστηριοτήτων (π.χ. εθελοντικές οργανώσεις για παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας, για το περιβάλλον, για την προστασία του καταναλωτή κ.λπ.).
B'	8.3. <i>Εφηβεία - Διαφυλικές σχέσεις</i>	- Σύνδεση με Πρόγραμμα στα Ε.Δ. για τις <i>έμφυλες διακρίσεις</i> .
ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ		
B'	Εν. 30: <i>Τα χαρακτηριστικά του πληθυσμού της Ευρώπης</i> Εν. 32: <i>Τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των Ευρωπαίων</i>	- Διαθεματικές δραστηριότητες-project για το θέμα της πολυπολιτισμικότητας, της συνύπαρξης λαών και πληθυσμών.
B'	Εν. 36: <i>Οι γείτονές μας στα Βαλκάνια</i>	- Διαθεματικές δραστηριότητες- project σχετικά με το μεταναστευτικό ρεύμα από γειτονικές χώρες. - Δημιουργία φακέλου με υλικό για σύγχρονα φαινόμενα εκούσιας ή αναγκαστικής μετακίνησης πληθυσμών.

Γ΄ Γυμνασίου

ΤΑΞΗ	ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΟ / Θεματικές Ενότητες	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΑΝΑΦΟΡΑ - Δραστηριότητες
ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΑ		
Γ΄	Θ.Ε. Α΄. <i>Η Ορθόδοξη Εκκλησία σήμερα</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Ανάθεση δραστηριοτήτων σχετικά με την αντιμετώπιση ατόμων άλλων θρησκειών, στερεότυπα, προκαταλήψεις. - Χαρτογράφηση σε μορφή πόστερ (ή ηλεκτρονικά) της Ορθόδοξης διασποράς. - Ψηφιακή παρουσίαση για τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της Ορθοδοξίας και παρουσίαση στην τάξη.
Γ΄	Θ.Ε. Β΄. <i>Η πρόταση ζωής της Ορθόδοξης Εκκλησίας</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Οργάνωση συζήτησης για τη σημασία του πνεύματος ενότητας, ισότητας, εξάλειψης του ρατσισμού και των διακρίσεων που προτείνει η Ορθόδοξη Εκκλησία. - Έρευνα των μαθητών για την «Κιβωτό του Κόσμου» και το έργο της (σπίτια φιλοξενίας ανηλίκων, ελληνόπουλων και μεταναστών), συνεργασία με άλλους φορείς προστασίας των δικαιωμάτων των παιδιών. - Ιστοεξερεύνηση για το κοινωνικό έργο και την προσφορά της «Αποστολής». Εστίαση στις ευάλωτες ομάδες των μεταναστών, αιτούντων άσυλο κ.λπ.
Γ΄	Θ.Ε. Γ΄. <i>Ιεραποστολή και Διακονία: Η ζωή της Ορθόδοξης Εκκλησίας αγκαλιάζει τον κόσμο ολάκερο!</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Έρευνα: Οι μαθητές/-τριες χωρισμένοι σε ομάδες εντοπίζουν και παρουσιάζουν πληροφορίες για την «Ορθόδοξη Ιεραποστολή» (έντυπο και ηλεκτρονικό υλικό). - Οι μαθητές/-τριες χωρισμένοι σε ομάδες οργανώνουν την προετοιμασία ενός ιεραποστολικού ταξιδιού. Κάθε ομάδα αναλαμβάνει έναν διαφορετικό τομέα (χρονοδιάγραμμα κ.ά.). Στο τέλος, όλες οι ομάδες θα συνεργαστούν για να παρουσιάσουν συνολικά το ιεραποστολικό ταξίδι. - Οργάνωση debate με θέμα «<i>Ιεραποστολή και Διακονία της Ορθόδοξης Εκκλησίας: περιστασιακή αγαθοεργία ή απάλειψη των αιτίων των κοινωνικών προβλημάτων;</i>».
Γ΄	Θ.Ε. Δ΄: <i>Ο σεβασμός του «άλλου» στην Ορθόδοξη παράδοση</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Project: Ο «άλλος» ως ξένος. Από τον «μακρινό» στον «ανεπιθύμητο». - Project: Οι Έλληνες ως «άλλοι» τα νεότερα χρόνια (πρόσφυγες, μετανάστες).
Γ΄	<i>Πρόσθετα διαθεματικά σχέδια εργασίας</i>	<p>Ετερόδοξοι και αλλόθρησκοι στην Ελλάδα. Ατομικά ή θρησκευτικά δικαιώματα στην Ελλάδα σήμερα. Η ιστορία των θρησκευτικών μειονοτήτων στην Ελλάδα. Η πολιτισμική αλληλεπίδραση των θρησκειών (διαφορές στον τρόπο άσκησης της λατρείας κ.ά.).</p>
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ		
Γ΄	<i>Παιδική εργασία</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Project: Εξέλιξη της παιδικής εργασίας. Η εργασία ανηλίκων στο πλαίσιο της οικογένειας και της κοινωνίας. Η εκμετάλλευση της εργασίας των ανηλίκων.
	<i>Κοινωνικές Ομάδες</i>	<ul style="list-style-type: none"> - Συζήτηση στην τάξη για τους επιμέρους πολιτισμούς που συνυπάρχουν στην τοπική κοινότητα (π.χ. ρομά κ.ά.).

		<ul style="list-style-type: none"> -Συζήτηση στην τάξη για ομάδες που κινδυνεύουν σήμερα να γίνουν αντικείμενο διακρίσεων. -Δημιουργία κόμικ, αφίσας κ.λπ. για τις διακρίσεις σε βάρος γυναικών σε εργασιακούς χώρους. -Συζήτηση στην τάξη για κοινωνικές ανισότητες που στηρίζονται στο φύλο (www.kethi.gr). - Επίσκεψη σε ιστοσελίδες περιοδικών, όπως το «Γαϊόραμα» και το National Geographic (www.georama.gr και www.nationalgeographic.gr). Αναζήτηση πληροφοριών για διαφορετικούς πολιτισμούς και κοινωνίες.
Γ'	Κοινωνικά προβλήματα	<ul style="list-style-type: none"> - Καταγραφή διαφόρων τοπικών, εθνικών, παγκόσμιων κοινωνικών προβλημάτων. - Έρευνα, έκθεση για τις κοινωνικές και ατομικές δεξιότητες που είναι απαραίτητες για την αντιμετώπιση των κινδύνων της σύγχρονης κοινωνίας από τους νέους.
Γ'	Το άτομο και η πολιτεία	<ul style="list-style-type: none"> - Συζήτηση για τους πολίτες άλλων κρατών που ζουν στην Ελλάδα και για τους Έλληνες που ζουν σε άλλα κράτη (Έλληνες της διασποράς). - Αναζήτηση σε ιστοσελίδες της Βουλής (www.parliament.gr) και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (www.europa.eu.int/hellas) για νέους πολιτικούς θεσμούς, όπως «Βουλή των Εφήβων», «Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο», Ευρωπαϊκό Δικαστήριο και παρουσίασή τους.
Γ'	Δικαιώματα και υποχρεώσεις του πολίτη	<ul style="list-style-type: none"> - Σύνταξη καταλόγου δικαιωμάτων – υποχρεώσεων πολίτη. - Μελέτη περιπτώσεων κατά τις οποίες η χρήση της τεχνολογίας μπορεί να προστατεύει ή να παραβιάζει τα δικαιώματα. - Θεατρικό παιχνίδι για δικαιώματα – υποχρεώσεις σε συγκεκριμένη περίπτωση (π.χ. σύλληψη, προφυλάκιση, δίκη).
Γ'	Το άτομο και η διεθνής κοινότητα	<ul style="list-style-type: none"> - Οργάνωση έκθεσης με φωτογραφικό ή άλλο υλικό για την καταπάτηση των δικαιωμάτων του παιδιού σε περίοδο πολέμου. -Διερεύνηση των συνεπειών του φαινομένου της παγκοσμιοποίησης.
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ		
	Ενοτ. 5: Η ισονομία των πολιτών εγγύηση της δημοκρατίας	<ul style="list-style-type: none"> - Διαθεματική δραστηριότητα (σε συνδυασμό με τα μαθήματα της Ιστορίας και Πολιτικής και Κοινωνικής Αγωγής): η σημασία της ισονομίας για την εύρυθμη λειτουργία της κοινωνίας. Αναζήτηση και σχετικών άρθρων του ελληνικού Συντάγματος. - Ισονομία και ορθή απονομή δικαιοσύνης: Συγκριτική μελέτη: η απονομή της δικαιοσύνης έχει ανάλογη σημασία στις μέρες μας για το κοινωνικό σύνολο;
	Ενοτ. 9: Οι νόμοι επισκέπτονται το Σωκράτη στη φυλακή.	<ul style="list-style-type: none"> -Οργάνωση συζήτησης στην τάξη για τη στάση των πολιτών απέναντι στους νόμους με θέμα «Σε αρκετές περιπτώσεις ένας πολίτης ή μια κατηγορία πολιτών θεωρούν ότι θίγονται τα συμφέροντά τους από μια νομοθετική ρύθμιση. Ποια, κατά τη γνώμη σας, πρέπει να είναι η στάση τους;»
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ		

Γ'	Δραματική Ποίηση, Ευριπίδου <i>Ελένη</i> (<i>Εξοδος, 1^η Σκηνή</i>)	Project: Η στερεότυπη αντίληψη της εποχής του Ευριπίδη για την υπεροχή των Ελλήνων (στ. 1745-46). Υπάρχουν και σήμερα ανάλογες στερεότυπες αντιλήψεις; Γίνονται από όλους αποδεκτές; Project: Διαθεματική σύνδεση με το απόσπασμα από την Αριάγνη του Σ. Τσίρκα [<i>Ένας ξένος, ο Αιγύπτιος Γιούνες, σώζει το κορίτσι μιας ελληνικής οικογένειας</i>].
ΙΣΤΟΡΙΑ		
Γ'	Κεφ. 1 ^ο : <i>Η εποχή του Διαφωτισμού</i>	Διαθεματική δραστηριότητα: Αναζήτηση επιδράσεων της πολιτικής σκέψης του Διαφωτισμού στο ελληνικό σύνταγμα.
	Κεφ. 3 ^ο : <i>Αποικιοκρατία και αποικιακοί ανταγωνισμοί</i>	Διαθεματική δραστηριότητα: πολιτισμική διάσταση της αποικιοκρατίας.
Γ'	Κεφ. 8 ^ο : <i>Ο μικρασιατικός πόλεμος</i> Κεφ. 9 ^ο : <i>Το προσφυγικό ζήτημα στην Ελλάδα κατά το Μεσοπόλεμο</i>	- Αποδελτίωση λογοτεχνικών έργων (π.χ. Βενέζη, Σωτηρίου, Μυριβήλη) σχετικών με τη «Μικρασιατική Εκστρατεία» και το «προσφυγικό ζήτημα». Σύντομη παρουσίαση και σχολιασμός. - Σχέδιο εργασίας με θέμα: «Ρεμπέτικο και πρόσφυγες». Συγκέντρωση και παρουσίαση σχετικού υλικού. - Κατάρτιση πίνακα με τις προσφυγικές συνοικίες διάφορων αστικών κέντρων. Σχολιασμός της ονοματολογίας με τη βοήθεια χάρτη της Μ. Ασίας - Συγκέντρωση και σχολιασμός φωτογραφικού υλικού με την εγκατάσταση των προσφύγων στην Ελλάδα.
	Κεφ. 11 ^ο , <i>Το τέλος της αποικιοκρατίας και η ανάδυση του Τρίτου Κόσμου</i>	- Ομαδική διαθεματική δραστηριότητα: Αναζήτηση υλικού για τους <i>Νέλσον Μαντέλα, Μαχάτμα Γκάντι, Παντίτ Νεχρού</i> και παρουσίαση στην ολομέλεια της τάξης της δράσης τους. - «Άσκηση άστρου» με τον όρο «απαρτχάιντ» στο κέντρο.
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ		
Γ'	2 ^η Ενότητα: <i>Γλώσσες και πολιτισμοί του κόσμου</i>	- Ποικιλία διαθεματικών δραστηριοτήτων για θέματα πολυπολιτισμικότητας, συνύπαρξης λαών και πολιτισμών.
	3 ^η Ενότητα: <i>Είμαστε όλοι ίδιοι. Είμαστε όλοι διαφορετικοί</i>	- Ποικιλία διαθεματικών δραστηριοτήτων για θέματα στερεοτύπων και διακρίσεων. - Συγγραφή κειμένου επιχειρηματολογίας απέναντι στην άποψη ότι η διαφορετικότητα έχει βιολογική βάση (στοιχεία μπορούν να αντληθούν από το <u>κείμενο 8</u> και από το μάθημα της Βιολογίας) ή διοργάνωση σχετικού debate. -Διεξαγωγή έρευνας σχετικά με τη στάση των μαθητών απέναντι στις φυλετικές και κοινωνικές διακρίσεις. Κατασκευή ερωτηματολογίου. - Συγγραφή κειμένου επιχειρηματολογίας για το δικαίωμα των ανθρώπων στην ισότητα αλλά και τη διαφορετικότητα. -Δημιουργία σκίτσων ή αναζήτηση φωτογραφικού υλικού από εφημερίδες και περιοδικά και δημιουργία λευκώματος της τάξης.
Γ'	6 ^η Ενότητα: <i>Ενεργοί πολίτες για την</i>	- Ποικιλία διαθεματικών δραστηριοτήτων για θέματα ενεργού πολιτεϊότητας, συμμετοχικότητας. Π.χ.

	υπεράσπιση οικουμενικών αξιών	<u>Η Ελληνική Αντικαρκινική Εταιρεία</u> θα κάνει τον ετήσιο αντικαρκινικό έρανο. Για το λόγο αυτό στέλνει στους διαχειριστές των πολυκατοικιών μια επιστολή με την οποία τους παρακαλεί να ενημερώσουν όλους τους ενοίκους της πολυκατοικίας τους για τον έρανο. • Αν ήσασταν στη θέση του διαχειριστή, πώς θα απευθυνόσασταν στους γείτονές σας και με ποια λόγια θα προσπαθούσατε να τους πείσετε ότι αξίζει να προσφέρουν όσο περισσότερα χρήματα μπορούν; • Αναπαραστήστε στην τάξη τη σκηνή αυτή.
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ		
Γ'	Ενδεικτικά κείμενα: Δημήτρης Χατζής: <i>Η τελευταία αρκούδα του Πίνδου</i>	- Project για το θέμα της μετανάστευσης: Βρείτε στοιχεία για το ελληνικό μεταναστευτικό ρεύμα στη διάρκεια του εικοστού αιώνα και εντοπίστε στον παγκόσμιο χάρτη τους τόπους, στους οποίους κατεзоχήν μετανάστευαν οι Έλληνες. Συγκεντρώστε επίσης πληροφορίες για τις επαγγελματικές δραστηριότητες των Ελλήνων στο εξωτερικό.
	Ρέα Γαλανάκη: <i>Η μεταμφίεση</i>	Δραστηριότητες στο θέμα των έμφυλων ταυτοτήτων. Τι μαρτυρεί η αναγκαστική μεταμφίεση της Ελένης σε άνδρα για τη θέση της γυναίκας στα μέσα του 19ου αιώνα στην Ελλάδα αλλά και στην Ιταλία;

Πίνακας με ενδεικτικά παραδείγματα και παραπομπή σε δοκιμασμένα προγράμματα της Σχολικής Ζωής και Σχολικών Δραστηριοτήτων

Στον ακόλουθο πίνακα παρατίθενται ενδεικτικές προτάσεις δραστηριοτήτων από διάφορα Προγράμματα Σχολικής Ζωής, Σχολικών Δραστηριοτήτων και φορέων, που σχετίζονται με τις θεματικές των παραπάνω παραδειγμάτων ή μπορούν να αξιοποιηθούν ευρύτερα σε Εργαστήρια του θεματικού άξονα «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ». Πολλά από τα Προγράμματα αυτά υπάρχουν στην **Πλατφόρμα 21+** του ΙΕΠ. Παρατίθενται εδώ με ενεργούς συνδέσμους προς διευκόλυνση. Ορισμένες από τις προτεινόμενες δραστηριότητες μπορούν να χρησιμοποιηθούν ως «παιχνίδια συνεργασίας και εμπιστοσύνης» στην αρχή μιας συνάντησης, ενώ άλλες να αποτελέσουν το κύριο μέρος ολόκληρου του Εργαστηρίου.

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ	ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ - ΔΡΑΣΕΙΣ
Σχολική και Κοινωνική Ζωή (ΣΚΖ) – Δευτεροβάθμια B. Θεματική ενότητα <i>Ζούμε μαζί...</i> <i>Υποενότητες:</i> 3. Σχολείο και διαφορετικότητα 4. Αξίες και κοινωνικές συμπεριφορές Στην ομάδα	ΠΜΑ 9 Προβολή video με στιγμιότυπα από την καθημερινότητα σε άλλα εθνικά - πολιτισμικά περιβάλλοντα, για άλλα εκ των οποίων έχουμε διαμορφώσει θετικές στερεοτυπικές αντιλήψεις και για άλλα αρνητικές σε συνδυασμό με προκαταλήψεις. Συζήτηση με αφορμή το video περί των στοιχείων της εθνικής ταυτότητας που κάνουν τους ανθρώπους ξεχωριστούς και για τα αδιαπραγμάτευτα και μεταβαλλόμενα στοιχεία των ταυτοτήτων. ΠΜΑ 10, 11

	Διλημματικές καταστάσεις με θέμα τις ευάλωτες ομάδες και τις ιδιαίτερες δυσκολίες τους στη συνύπαρξη με τις άλλες κοινωνικές ομάδες. Τα παιδιά αναστοχάζονται κριτικά σε ομάδες για σχετικές στερεοτυπικές αντιλήψεις και στάσεις σε πολύπλοκα κοινωνικά προβλήματα.
<p>ΝΟΙΑΖΟΜΑΙ ΚΑΙ ΔΡΩ https://noiazomaikaidrw.gr/ (Τεύχος 1, Οδηγός εκπαιδευτικού) (Τεύχος 2, Ασκήσεις, Τεχνικές) (Τεύχος 3, Βιβλίο για μαθητή)</p> <p>Από το Τεύχος 2: «Αναπαριστώντας» (τεύχ. 2, σ. 64)</p>	<p>Δίνονται 4-5 φωτογραφίες από περιστάσεις ανθρωπιστικών κρίσεων, μία ανά ομάδα. Κάθε ομάδα έχει 10' για να παρουσιάσει τη φωτογραφία σαν παγωμένο στιγμιότυπο. Οι άλλες ομάδες περιγράφουν αυτό που νομίζουν ότι αναπαριστούν οι συμμαθητές τους και δίνουν τίτλο. Κάθε ομάδα έχει 15' να σκεφτεί τι συνέβη πριν και τι έπειτα από τη στιγμή της φωτογραφίας της. Οι μαθητές σκηνοθετούν τα τρία στιγμιότυπα και τα παρουσιάζουν με χρονική σειρά, χωρίς να χρησιμοποιούν λόγο. Οι άλλες ομάδες περιγράφουν την ιστορία όπως την αντιλαμβάνονται. Τέλος, ο εκπαιδευτικός τους αποκαλύπτει το πραγματικό γεγονός που κρύβεται πίσω από κάθε φωτογραφία.</p>
<p>Inclusive Schools</p> <p>1. Κατανοώντας τη διαφορετικότητα</p>	<p>Επιλογή υλοποίησης δραστηριοτήτων από:</p> <p>1. <i>Γρήγορο κουίζ.</i> 2. <i>Βρείτε κάποιον που...</i> 3. <i>Ο κόσμος μας</i> 4. <i>Ποια είναι τα πλεονεκτήματα της διαφορετικότητας;</i> 5. <i>Οι προκλήσεις της διαφορετικότητας.</i></p>
<p>Inclusive Schools</p> <p>2. Κατανοώντας τη συμπερίληψη</p>	<p>Επιλογή υλοποίησης δραστηριοτήτων από:</p> <p>1. <i>Μέσα ή έξω;</i> 2. <i>Ενισχύστε τον κύκλο,</i> 3. <i>Συμπερίληψη των ατόμων (ή όχι),</i> 4. <i>Ανθρώπινα δικαιώματα και συμπερίληψη,</i> 5. <i>Εκπαίδευση και συμπερίληψη – μια τσάντα με διαφορές.</i></p>
<p>Compasito - Μικρή πυξίδα</p>	<p>«Σκηνές εκφοβισμού» (σ. 96-100). «Ποιος πιστεύεις πως είμαι;» (στερεότυπα – διακρίσεις) (σ. 199-201).</p>
<p>Raising Equality And Cultural Tolerance, Πρόγραμμα REACT</p>	<p>«Εγώ ως μετανάστης – Προοπτική της άλλης πλευράς» Μαθ. 3, σ. 34.</p>
<p>(I.P.E.Σ.Ε.) Ινστιτούτο Ρητορικών & Επικοινωνιακών Σπουδών Ελλάδα https://www.rhetoricinstitute.edu.gr/?paged=2</p>	<p>Δραστηριότητες «αντιλογίας» (debate)</p>
<p>Raising Equality And Cultural Tolerance, Πρόγραμμα REACT</p>	<p>«Σπάζοντας τα στερεότυπα» (σ. 51-54) Παραλλαγή του Life Boat Debates, που συνιστά έναν καλό τρόπο για την εισαγωγή στο debating.</p>
<p>Raising Equality And Cultural Tolerance, Πρόγραμμα REACT</p>	<p>«Εγώ ως μετανάστης – Προοπτική της άλλης πλευράς» (σ. 34-37) Εφαρμογή της μεθόδου των «έξι καπέλων σκέψης».</p>

Ενδεικτικά προς αξιοποίηση προτείνονται και οι ακόλουθες ιστοσελίδες:

- **Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες**, <http://www.unhcr.org>
 Διαδικτυακό υλικό – Προγράμματα:
 «Μονόλογοι σε καραντίνα» <https://www.unhcr.org/gr/monologoi-se-karantina>
 «Κι αν ήσουν εσύ;» <https://www.unhcr.org/gr/>
- **Διεθνής Αμνηστία – Ελληνικό τμήμα**, <http://amnesty.org.gr>
- **Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου**, <http://www.nchr.gr>
- **Ελληνική Ένωση για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου**, <http://www.hlhr.gr/index.php>

- Ινστιτούτο για Δικαιώματα, Ισότητα και Ετερότητα (Institute for Rights Equality & Diversity), <http://www.i-red.eu/?i=institute.en.home>
- Εκπαιδευτικό υλικό του Ιδρύματος της Βουλής (με Φύλλα Εργασίας):
  - α) Τι είναι ρατσισμός; Ποια τα είδη του;
<http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/im...>
  - β) Εργαστήρι 1: «Οι διαφόρων ειδών Άλλοι»
<http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/im...>
  - γ) Εργαστήρι 2: «Είμαι ρατσιστής; Ένα καθημερινό τεστ»
<http://foundation.parliament.gr/VoulhFoundation/VoulhFoundationPortal/im...>

Παράρτημα με περιγραφή ενδεικτικών δράσεων

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ στο πλαίσιο υλοποίησης Εργαστηρίων στον θεματικό άξονα

Παρατίθενται ακολούθως κάποιες **ενδεικτικές δράσεις** που μπορούν να γίνουν είτε στη **διάρκεια** υλοποίησης των Εργαστηρίων του θεματικού άξονα «Ενδιαφέρομαι και Ενεργώ» είτε ως **επέκτασή** τους για τη **διάχυση** των **αποτελεσμάτων** στη σχολική ζωή. Οι δράσεις αποφασίζονται ανάλογα με τις **δεξιότητες** που ο/η εκπαιδευτικός έχει ως στόχο να καλλιεργήσει στους/στις μαθητές/-τριες και συμβάλλουν στην ανάπτυξη της **συμμετοχικότητας** και της **ενεργού πολιτειότητας**. Κάποιες από αυτές μπορούν να αξιοποιηθούν στο **ΣΧΕΔΙΟ ΔΡΑΣΗΣ ΤΗΣ ΣΧΟΛΙΚΗΣ ΜΟΝΑΔΑΣ**. Οι ακόλουθες προτάσεις εστιάζουν στις θεματικές των δύο παραδειγμάτων (*συμπερίληψη, εθελοντισμός*).

- Πρόσκληση στο σχολείο ειδικών επιστημόνων, ψυχολόγων, ερευνητών κ.λπ. (π.χ. Ψυχολόγοι από «Το Χαμόγελο του Παιδιού») και οργάνωση συζήτησης στο πλαίσιο της τάξης ή ευρύτερης εκδήλωσης.
- Πρόσκληση εκπροσώπων εθελοντικών ομάδων (π.χ. «Γιατροί Χωρίς Σύνορα», «Γιατροί του Κόσμου», «Ερυθρός Σταυρός», Action Aid, «Παιδικά Χωριά SOS», «Κιβωτός του Κόσμου», «Μαζί για το παιδί», «Διεθνής Αμνηστία», «Σώμα Ελλήνων Προσκόπων» και οργάνωση συζήτησης / εκδήλωσης.
- Συνέντευξη από κάποιον/α εθελοντή/-τρια.
- Επικοινωνία με *Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις* που δραστηριοποιούνται στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων με αίτημα την αποστολή ενημερωτικού υλικού, που θα χρησιμοποιηθεί για τη διοργάνωση σχετικής καμπάνιας ευαισθητοποίησης στο σχολείο.
- Καταγραφή *εθελοντικών ομάδων, ακτιβιστών ομάδων πίεσης* (Σωματείων, Συλλόγων), *Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων*, που δραστηριοποιούνται στην τοπική κοινωνία, π.χ. ανθρωπιστικές Οργανώσεις για τα κοινωνικά προβλήματα, όπως η *Unicef* (<https://www.unicef.org/greece/>), η *Διεθνής Αμνηστία* (www.amnesty.gr), το *Ινστιτούτο Καταναλωτή* (www.inka.gr) κ.ά.
- Διοργάνωση θεματικής έκθεσης (π.χ. φωτογραφίας ή αφίσας) στο σχολείο.
- Υλοποίηση διαγωνισμού λογοτεχνικής δημιουργίας, ποίησης, εικαστικής αποτύπωσης, με θέμα την προσφυγιά, μετανάστευση κ.ά.
- Δημιουργία ραδιοφωνικής εκπομπής στο τοπικό ραδιόφωνο για ένα θέμα που απασχολεί τη σχολική ή τοπική κοινότητα (π.χ. υποδοχή παιδιών μεταναστών).
- Σύνταξη άρθρου για τη σχολική ή την τοπική εφημερίδα με στόχο την παρέμβαση στο θέμα των διακρίσεων σε χώρους εργασίας.
- Διοργάνωση *Λέσχης Ανάγνωσης* με θεματική τη μετανάστευση – προσφυγιά (π.χ. «Ο δρόμος για το Βούπερταλ» από τη συλλογή «Τα θολά τζάμια» του Δημ. Νόλα, «Το

ημερολόγιο της Άνας Φρανκ», «Πέντε δισεκατομμύρια άνθρωποι σε ένα πλεούμενο» του Ανρί Ζακάρ κ.ά.) ή τα στερεότυπα – διακρίσεις (π.χ. «Σκληρό καρύδι» της Ελένης Σβορώνου, «Η τελευταία μαύρη γάτα» του Ευγένιου Τριβιζά κ.ά.). Σύνταξη καταλόγου βιβλίων της εξεταζόμενης θεματικής για τον εμπλουτισμό της Σχολικής Βιβλιοθήκης.

- Διοργάνωση *Κινηματογραφικής Λέσχης* στο σχολείο με θεματική τα ανθρώπινα δικαιώματα. Προβολή ταινιών (π.χ. «Αγνοούμενος» του Κ. Γαβρά, «Δικτάτορας» του Τσ. Τσάπλιν, «Οι νύφες» του Π. Βούλγαρη, «Οι Υπηρέτριες» του Tate Taylor κ.λπ.). Οργάνωση συζήτησης μετά την προβολή κάθε ταινίας για αντίστοιχα θέματα (π.χ. δικαιώματα πολιτών, δικαιώματα γυναίκας κ.λπ.).
- Ενίσχυση φορέων (π.χ. «Το Χαμόγελο του Παιδιού», *Κοινωνική Κουζίνα* «Ο άλλος Άνθρωπος») με οργανωμένες εθελοντικές δράσεις (π.χ. συμμετοχή ομάδων μαθητών/-τριών στη συγκέντρωση των προμηθειών, στη μεταφορά υλικών, στο μαγείρεμα, στο σερβίρισμα κ.λπ.).
- Συγκέντρωση τροφίμων, σχολικής γραφικής ύλης κ.ά. για παιδιά προσφύγων, μεταναστών.
- Επίσκεψη σε κάποιο χώρο που συνδέεται με εθελοντική δραστηριότητα ή σε «προσφυγικές» συνοικίες της περιοχής. Συλλογή υλικού (φωτογραφίες, συνεντεύξεις κ.λπ.).
- Επίσκεψη στο *Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών*, επαφή με πρωτογενές υλικό (π.χ. έγγραφα της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων, αυθεντικά κείμενα, φωτογραφίες).
- Οργάνωση *θερινού σχολείου* ή θεματικών, βιωματικών *workshops* σε συνεργασία με τον *Σύλλογο Γονέων και Κηδεμόνων* και φορείς της τοπικής κοινωνίας.
- Ανάρτηση υλικού, συμπερασμάτων, προτάσεων κ.λπ. που προέκυψαν κατά την επεξεργασία θεμάτων στα Ε.Δ. στην ιστοσελίδα/blog του σχολείου.
- Διοργάνωση *Ημερίδας προβολής και διάχυσης* των αποτελεσμάτων των Εργαστηρίων, με στόχο την ευαισθητοποίηση της τοπικής κοινωνίας.

Βιβλιογραφία

- ASCD (2015). *New Coalition Promotes College, Career, and Citizenship Readiness*. Ανάκτηση 15/5/2021 από <http://www.ascd.org/news-media/Press-Room/News-Releases/New-ASCD-Coalition-Promotes-College-Career-Citizenship-Readiness.aspx>.
- Anderson, L., Krathwohl, D. (2001). *A Taxonomy for Learning, Teaching, and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*. New York: Addison Wesley Longman.
- Andreotti, V. O. & Souza, L. M. (2012). Global Citizenship Education "Otherwise". In V. O. Andreotti & L. M. Souza (Eds.) *Postcolonial Perspectives on Global Citizenship Education* (pp. 1-6). New York: Routledge.
- Armstrong, C. (2006). Citizenship in Global Perspective. *Policy & Practice: A Development Education Review*, 3, 14-25.
- Aronson, E. (2009). *The Jigsaw Classroom*. Available: <http://www.jigsaw.org>. Ανάκτηση 23-05-2021
- Aronson, E. & Patnoe, S. (2011). *Cooperation in the Classroom: The Jigsaw Method*. The United Kingston: Printer & Martin Ltd.

- Bennett, RE, & Gitomer, DH (2009). Μετασχηματισμός της αξιολόγησης Κ-12. Στο C. Wyatt-Smith & J. Cumming (Eds.), *Ζητήματα Αξιολόγησης του 21ου αιώνα*. Νέα Υόρκη: Springer Publishing Company.
- Binkley, M., Erstad, O., Herman, J., Raizen, S., Ripley, M., Miller-Ricci, M., & Rumble, M. (2012). Defining Twenty-first century skills. In P. Griffin, B. McGaw & E. Care. (eds), *Assessment and Teaching of 21st Century Skills* (pp.17-66). New York: Springer.
- Bishop, J. L., & Verleger, M. A. (2013). The Flipped Classroom: A Survey of the Research. *ASCE National Conference Proceedings, Atlanta, GA, 30(9)*, 1-18.
- Branham, R.J. (1991). *Debate and Critical Analysis*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Bronner, S. (2011). *Critical Theory: A very short introduction*. NY: Oxford University Press.
- Brookfield, S. (2005). *The power of critical theory*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Buckingham, D., & Willett, R. (Eds.). (2006). *Ψηφιακές γενιές: Παιδιά, νέοι και νέα μέσα*. Mahwah: Lawrence Erlbaum.
- Γιαννούλη, Μ., Γκόβας, Ν. & Μερκούρη, Α. (2006). *Θέατρο στην εκπαίδευση: Δημιουργώντας νέους ρόλους στον 21ο αιώνα*. Αθήνα: Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην εκπαίδευση.
- Γιωτόπουλος, Γ., (2016). Εφαρμογή της μεθόδου «Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσω της Αισθητικής Εμπειρίας» στο θέμα του ρατσισμού. Στα *Πρακτικά 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου - ΝΕΟΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ*, DOI:[10.13140/RG.2.2.33672.42243](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.33672.42243)
- Γιωτόπουλος, Γ., (2018). *Σχολείο και Τέχνες. Αναπτύσσοντας την Κριτική Σκέψη* Πάτρα: Το Δόντι.
- Γκόβας, Ν. (2001). *Για ένα Δημιουργικό Νεανικό Θέατρο – Ασκήσεις, Παιχνίδια, Τεχνικές*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γκόβας, Ν. (2003). *Το Θέατρο στην Εκπαίδευση. Χτίζοντας Γέφυρες*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γκόβας, Ν., Ζώνιου, Χ. (επιμ.) (2010). *Θεατροπαιδαγωγικά Προγράμματα με Τεχνικές Θεάτρου Φόρουμ για την Πρόληψη και την Κοινωνική Ενσωμάτωση*, Αθήνα: Όσμωση & Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Crandon, P. (2006). *Understanding and Promoting Transformative Learning*, San Francisco: Jossey-Bass.
- De Bono, E., & Zimbalist, E. (1970). *Lateral Thinking* (pp. 1-32). London: Penguin.
- De Bono, E. (1986) *Six Thinking Hats*. Middlesex, UK: Viking.
- De Bono, E. (2017). *Six Thinking Hats*. UK: Penguin.
- Dewey, J. (1934 [1980]). *Art as Experience*. USA: The Penguin Group.
- Efland, A. (2002). *The Arts, Human Development and Education*. Berkeley: McCutcha.
- Eisner, E. (2002). *The Arts and the Creation of Mind*. New Haven: Yale University Press.
- Feldman, J., & Narayanan, S. (2004). Embodied Meaning in a Neural Theory of Language. *Brain and language, 89(2)*, 385-392.
- Freiler, T., (2008). Learning Through the Body. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 37-47.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the Oppressed*. New York: Herder and Herder.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind: The Theory of Multiple Intelligence*. NY: Basic Books.

- Gardner, H. (1990). *Art Education and Human Development*. Los Angeles: The Getty Education Institute for the Arts.
- Griffin, P., McGaw, B. & Care, E. (eds) (2012). *Assessment and Teaching of 21st Century Skills*. New York: Springer.
- Guilford, J.P. (1950). Creativity. *American Psychologist* (5)9, 444–454.
- Illeris, K. (2009). *Σύγχρονες θεωρίες μάθησης: 16 θεωρίες μάθησης με τα λόγια των δημιουργών τους* (μτφρ. Γιώργος Κουλαουζίδης). Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχιμο.
- Κανακίδου, Ε. & Παπαγιάννη, Β. (1994). *Διαπολιτισμική Αγωγή*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κόκκος, Α. (2009α). Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία. *Εισήγηση στο 8th International Transformative Learning Conference* του Columbia University στις Βερμούδες (18-20/11/2009). Ανακτήθηκε στις 15/05/2021 από http://edu4adults.blogspot.com/2010/03/blog-post_09.html.
- Κόκκος, Α. (2009β). *Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία: Θεωρητικό πλαίσιο και μέθοδος εφαρμογής*. Ανακτήθηκε στις 15/05/2021 από http://www.adulteduc.gr/images/mm_aisthitiki_empeiria.pdf.
- Κόκκος, Α. (2011). «Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Αισθητική Εμπειρία: Η διαμόρφωση μιας μεθόδου». Στο Α. Κόκκος & Συνεργάτες. *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες* (σσ. 91-120). Αθήνα: Μεταίχιμο.
- Κόκκος, Α. & Επιστημονική Ομάδα (2013). *Η Μεθοδολογία και τα Εκπαιδευτικά Υλικά του ARTIT*. Ε.Ε.Ε.Ε. Ανακτήθηκε στις 15/5/2021 από https://eclass.upatras.gr/modules/document/file.php/PN1453/ARTIT_METHODODOLOGY%20AND%20MODULES_GR.pdf
- Κουρετζής, Λ. (1991). *Το θεατρικό παιχνίδι (παιδαγωγική θεωρία, πρακτική και θεατρολογική προσέγγιση)*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Κουρετζής, Λ. (2008). *Το θεατρικό παιχνίδι και οι διαστάσεις του*. Αθήνα: Ταξιδευτής.
- Κωσταρά, Ε. (2016). Εφαρμογή της μεθόδου *Μετασχηματίζουσα Μάθηση μέσα από την Τέχνη* στη διδασκαλία της Ελένης του Ευριπίδη. *Πρακτικά 1^{ου} Πανελληνίου Εκπ/κού Συνεδρίου ΠΛΠΠ «Διδακτικές Διαδρομές στο σημερινό σχολείο»*, 164-176.
- Κωσταρίδου-Ευκλείδη, Α. (2005). *Μεταγνωστικές Διεργασίες και Αυτό-ρύθμιση*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Kampylis, P., & Berki, E. (2014). Nurturing creative thinking. *International Academy of Education*, 6. Ανακτήθηκε στις 15/5/2021 από <http://unesdoc.unesco.org/images/0022/002276/227680e.pdf> .
- Kivunja, C. (2015). Using De Bono's Six Thinking Hats Model to Teach Critical Thinking and Problem Solving Skills Essential for Success in the 21st Century Economy. *Creative Education*, (6), 380-391.
- Kokkos, A. (2013). The Use of Aesthetic Experience in Unearthing Critical Thinking. In A. Kokkos *Learning with adults* (pp. 205-217). Brill Sense.
- Kulzer, S., Pujol Priego Laia (2018). *DigComp into Action: Get inspired, make it happen. A user guide to the European Digital Competence Framework*. Publications Office of the European Union.
<https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC110624>

- Lingard, B., Mills, M., & Hayes, D. (2006). Enabling and Aligning Assessment for Learning: Some Research and Policy Lessons from Queensland. *International Studies in Sociology of Education*, 16(2), 83-103.
- Ματσαγγούρας, Η. (2007). *Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας. Στρατηγικές διδασκαλίας. Από την πληροφόρηση στην κριτική σκέψη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Ματσαγγούρας, Η. (2010). *Ομαδοσυνεργατική Διδασκαλία και Μάθηση*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Μέγα, Γ. (2011). «Η τέχνη στο σχολικό σύστημα ως στοχαστική διεργασία». Στο Α. Κόκκος & Συνεργάτες. *Εκπαίδευση μέσα από τις Τέχνες* (σσ. 21-67). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Markman, A. B., & Brendl, C. M. (2005). Constraining Theories of Embodied Cognition. *Psychological Science*, 16(1), 6-10.
- McCarthy, K. F. (2001). *The Performing Arts in a New Era*. Santa Monica, CA: Rand.
- Mezirow, J. (1991). *Transformative Dimensions of Adult Learning*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Mezirow, J. & Συνεργάτες (2007). *Η Μετασχηματίζουσα Μάθηση*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Νίκα, Μ., Βεκρής, Ε., Γκλιάου-Χριστοδούλου, Ν., Δάντη, Α. Ιωάννου, Σ., Κότσιρα, Α., Οικονόμου, Α., Παπαδημητρίου, Ε., Παπασταυρινίδου, Γ., Σοφού, Ε., Στράντζαλος, Α., Τσάφος, Β., Τσιαγκάνη, Θ. (2019). *Οδηγός Εκπαιδευτικού για την Περιγραφική Αξιολόγηση στο Γυμνάσιο. Τεύχη Α', Β', Γ'*. Αθήνα: Ι.Ε.Π. Διαθέσιμο στο <http://iep.edu.gr/el/deltia-tyrou-genika/odigos-ekpaideftikoy-gia-tin-perigrafiki-aksiologisi-sto-gymnasio>
- Niedenthal, P. M. (2007). Embodying Emotion. *Science*, 316, 1002–1005.
- OECD (2019). *OECD Skills Outlook 2019: Thriving in a Digital World*. OECD Publishing, Paris.
- Πετροπούλου, Ο., Κασιμάτη, Κ., Ρετάλης, Σ. (2015). *Σύγχρονες Μορφές Εκπαιδευτικής Αξιολόγησης με Αξιοποίηση Εκπαιδευτικών Τεχνολογιών*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών: Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.
- Perkins, N. D. (1994). *The Intelligent Eye: Learning to Think by Looking at Art*. California: The Getty Education Institute for the Arts.
- Prensky, M. (2001). Digital Natives, Digital Immigrants. *On the Horizon* 9(5).
- Rychen, D. S., & Salganik, L. H. (Eds.). (2003). *Key competencies for a successful life and well-functioning society*. Hogrefe Publishing.
- Σέξτου, Π. (2007). *Πρακτικές εφαρμογές θεάτρου στην Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια εκπαίδευση*. Αθήνα: Καστανιώτη.
- Συμβούλιο της Ευρώπης (2020). *Περιγραφικοί Δείκτες – Χρήσεις και Σκοποί*. Στο *Πλαίσιο αναφοράς ικανοτήτων για δημοκρατικό πολιτισμό* (μτφ. Μ. Παϊζη), τόμ. 1, σ. 63-70.
- Schleicher, A. (Ed.) (2012). *Preparing Teachers and Developing School Leaders for the 21st Century: Lessons from around the World*. OECD Publishing. Ανάκτηση 15/5/2021 από <http://www.oecd.org/site/eduistp2012/49850576.pdf>
- Schwartz, D. L. & Arena, D. (2013). *Measuring what matters*. The MIT Press Cambridge, Massachusetts London, England.
- Thomas, M. (2011). *Deconstructing Digital Natives: Young People, Technology, and the New Literacies*. New York, London: Routledge.

- Trilling, B. & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills: Learning for Life in Our Times*. San Francisco, CA: Jossey-Bass
- Tucker, B. (2012). The Flipped Classroom. *Education Next*, 12(1), 82-83.
- UNESCO (2014). *Global Citizenship Education Preparing learners for the challenges of the 21st century*. Paris: UNESCO.
- Vernon, D. & Hocking, I. (2014). Thinking hats and good men: Structured techniques in a problem construction task. *Thinking Skills and Creativity*, 14, 41-46.
- Wilson, M. (2002). Six Views of Embodied Cognition. *Psychonomic bulletin & review*, 9(4), 625-636.
- Χολέβα, Ν. (2010). *Εσύ όπως κι εγώ, εξερευνώντας τη διαφορετικότητα μέσα από το θέατρο*. Αθήνα: Πανελλήνιο Δίκτυο για το Θέατρο στην Εκπαίδευση.
- Zare, P. & Othman, M. (2013). Classroom Debate as a Systematic Teaching/ Learning Approach. *World Applied Sciences Journal* 28(11), 1506 – 1513.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Πράξη: «Επιμόρφωση των εκπαιδευτικών στις δεξιότητες μέσω εργαστηρίων» (MIS 5092064)

ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ
«ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΑΝΘΡΩΠΙΝΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ, ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ 2014-2020»
που συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο)

This work is licensed under Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International.
To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2014-2020
ανάπτυξη - εργασία - αλληλεγγύη